KERESZTÉNY MAGVETŐ

LXVIII. ÉVF. 1936. MÁRCIUS—ÁPRILIS 2. FŰZET.

A mi útunk.

Bármilyen drága és szent örökséget kaptunk apáinktól; bármilyen nagyra értékeljük az unitárizmusban levő vallási és erkölcsi értékeket; bármilyen boldogitó legyen az a tudat, hogy ma már a világ legkülönbözőbb tájain számosan vannak, akik velünk lelki rokonságban élnek; bármilyen csillogó elme-éllel és a tudomány minden igényeit kielégitő, megtámadhatatlan rendszerekben fejtjük ki igazságainkat; bármilyen sokszor és fennhangon büszke öntudattal hirdessük unitárius voltunkat: mindez semmit sem ér, ha vallásunk nem válik életünk alkotó tényezőjévé, lelkünket ihlető hatalommá, akaratunkat mozgató erővé. Olyan, mint a papirpénz, amelynek nincs meg az aranyfedezete. Vagy olyan, mint az evangelium terméketlen figefa, melyet hiában ápolt és gondozott évről-évre a kertész, gyümölcsöt még sem termett. Az őskeresztények nem üres beszéddel, nem mellveregető dicsekedéssel, hanem szenvedéssel, türelemmel és áldozatokkal szolgálták a kereszténység szent ügyét, ami által még ellenségeik részéről is ilyen megjegyzéseket érdemeltek ki: „látjátok mennyire szeretik vallásukat. Mindenik meghalni is kész érette.“ Ez a hüség, ez a szent ragaszkodás volt az a missziói erő, amely másokat is vonzott s számukat naponta gyarapitotta. Ez volt az a delejes áram, amely egységet és lelki közösséget teremtett a különböző gondolkozásu emberek között. Hála és tisztelet illeti a magvetőket; de hála és tisztelet illesse a sziveket is, amelyekben az elhintett magvak 60 sőt 100 annyit termettek.

Az áldás és siker ma sem tisztán a magvetők munkájától függ. A leggondosabb magvetés után is jöhet fergeteg és jégeső, amely tönkre teszi a legszebb reményeket. Jöhet ádáz ellenség, mely konkolyt hint a tiszta búza közé. A magvető munkája mellé nemes és jó talaj kell, amely meg tud birkózni az idők mindenféle viszontagságával. A legjobb vezér bölcsessége kárba vész és legszebb tervei dugába dőlnek a közkatonák árulása miatt. Egységes közszellem nélkül egyetlen közösségben sem lehet igazi élet és elő-

haladás. A legszebb és legbölcsebb irott törvények csak olyanok, mint a csontváz. Életet nekik csak a lélek és annak erkölcsi erői adhatnak.

Ami igaz igy általánosságban, sokszorosan áll az a mi unitárius egyházunkra. Kicsinyek vagyunk. Kevesen vagyunk. Azt sem mondhatjuk, hogy valamely barátságos környezetben élünk. Külső hatalommal nem rendelkezünk. Anyagi erőinknek a forrásai kiapadtak. Egyedül erkölcsi értékeinkre vagyunk utalva. Ami alapjában véve nem volna baj; mert, hisz Istenországának a munkásai nem is épithetnek külső hiábavalóságokra. Azonban a legnagyobb veszteségünk az volna, ha erkölcsi értékeinket is elveszitenők. Ezzel mindent veszitenénk. Olyanok lennénk mint az izetlenné vált só. De éppen azért, mert ez az utolsó kincsünk, éber vigyázattal és nagy szeretettel kell őrködnünk fölötte. Ezt nem másoktól kaptuk s ezért nem is veheti el senki tőlünk. Mi magunk lehetünk árulói csupán. De ha egyszer elveszitettük, többé soha vissza nem szerezhetjük. A hütelen szolgától még az egy talentumot is elveszi az evangeliumi gazda, hogy arra bizza, aki gyümölcsöztetni tudja.

Minél szükebbre szorult a tér, melyen munkálkodhatunk, annál nagyobb rendben kell tartanunk gazdaságunkat. Minél kisebb lett a birtokunk, annál belterjesebben és gyümölcsözőbben kell azt müvelnünk. Kapkodás, széthuzás és folytonos uj kezdések helyett meg kell keresnünk azt az útat, amely a mi vallásunkból önkényt folyik, s történelmi hagyományainknak a legjobban megfelel, s ezen az úton tántorithatatlan kitartással mindig előre haladnunk.

Ezen az úton első mérföldmutató a *hit*. Az a hit, amely az egy igaz élő Istennel hoz minket szoros kapcsolatba, lelki egységbe. Ez az egy Isten nem csupán a világ teremtője, hanem életnek és halálnak, boldogságnak és boldogtalanságnak, sikernek és bukásnak, haladásnak és hanyatlásnak egyetlen ura. Jóságos Atya, aki a csalódások által is fölemel, a szenvedések és megpróbáltatások útján megnemesit, s emberi gyöngeségeink és botlásainkban kegyelmet ad számunkra. Kiapadhatatlan forrása azoknak a testi és lelki erőknek, amelyek nélkül az ember egy nap sem végezheti el kötelességét, de amelyeknek segitségével nagy dolgokra képes. Szolgálhatja Istenországát, müvelheti a tudományok és müvészetek különböző ágait, épitheti e földön a közboldogság templomát. Nem unitárius ember az, aki ezt az isteni akaratot nem tudja megnyugvással fo-

gadni, s a helyett akár az önbálványozás, akár az anyagimádás bűnébe esik. Ha az unitáriusok mind egyénenkint, mind egyházi közösségünkben a lefolyt századok emberfeletti megpróbáltatásaiban nem hittek volna az egy Isten jóra vezérlő erejében és segitségében: a kisértetbe ejtő idők viharait soha ki nem állhatták volna. Akárhányszor nem értjük emberi gondolkozással az Isten útjait, nem tudunk behatolni mélységének titkaiba; de mindig biznunk kell, hogy a legsötétebb felhőket is áttöri jóságának életet és termékenységet sugárzó melegsége. Ez a hit a mi egyéni és egyházi életünk útjának egyik biztos mérföldmutatója.

A második a *közös munka.* Mi nem hiszünk az ember teljes romlottságában és jóra való tehetetlenségében. Szerintünk az ember Istennek olyan teremtménye, aki nemes lelki tehetségekkel van megáldva. Ha különböző mértékben is, de mindenki bizonyos mennyiségü talentumokat kapott az égi Atyától. De nagy felelősséggel is tartozik, hogy miképpen sáfárkodott a reá bizott javakkal. Nem csupán önmagunknak és önmagunkért élünk és munkálkodunk, hanem annak a lelki közösségnek a javáért is, amelyben az isteni gondviselés helyünket megmutatta. Egyéni vágyaink és reményeink mellett vannak közös eszményeink. Ez utóbbiakért élni s egyéni életünket és tehetségeinket a köznek alája rendelni; minden erőnket és tehetségünket egy közös akaratban egyesiteni és egy közös cél szolgálatába állitani: ezt tanulhatjuk meg multunk hagyományaiból. Mi nem engedhetjük meg magunknak azt a fényüzést, hogy élősdieket türjünk az egyház testén. Minden parányi erő és tehetség a közre nézve nélkülözhetetlen. Itt mindenkinek egy, két, sőt három ember munkáját kell ma végeznie, hogy a lépten-nyomon előnkbe meredő óriási akadályokon győzedelmeskedhessünk. Csak ugy számithatunk az Isten áldására, ha munkáinkat mi is elvégezzük, s ha az ő akarata szerint végezzük el. Az unitárius szó egységet jelent. Azonban ezt az egység fogalmát az Isten egységéről át kell vinnünk a mi lelki és társadalmi egységünkre, hogy e tekintetben is unitáriusok legyünk. És ez legyen a mi életünk útjának második mérföldmutatója.

A harmadik egymás *szeretete és megbecsülése.* Az unitáriusok a multban sokat szenvedtek hitükért. Volt idő, amikor a legrosszabb ajánlólevél volt e világ előtt az, ha valaki unitárius volt. A haladás és boldogulás útja sokszor bezárult az előtt, aki unitá-

rius keresztlevelét mutatta. A hatalom szemében pedig vörösposztó volt az unitárius szó. De minél inkább üldözte és gyülölte a világ, annál inkább támogatták, szerették és megbecsülték egyik a mást. Mint a vadtól üldözött nyáj egy seregbe tömörül, hogy egymást védje és oltalmazza, mint a vihartól ostromolt fenyők összehajtják lombkoronáikat, hogy inkább kibirhassák a külső ostromot: ugy kovácsolta egybe a kivülről jövő szenvedések kalapácsa az unitáriusokat. Igy, amit egyenkint ki nem birhattak volna, közös erővel és akarattal egymás segitésével és támogatásával dicsőségesen kiállották. Él-e ma közöttünk ez az egymás szeretete és kölcsönös megbecsülése? Van-e elég erkölcsi erőnk az önzés bálványának ledöntésére s testvéri szivvel elismerni másokban is azt, ami jó? Vagy pedig jelszavunk az, hogy félrelökjünk mindent s eltapossunk mindenkit, aki egyéni érdekeinket elő nem mozditja? A külső viharok ostromát szerető kezek összefogásával s megértő szivek összedobbanásával elviselhetőbbé tesszük-e, vagy széthuzással s egymás lekicsinylésével még sulyosbitjuk azt? Feleljen e kérdésekre mindenkinek a lelkiismerete. De ha ez az igaz biró vádlólag szólana, akkor mi elhagytuk az igaz útat, apáink útját s magával sodort egy olyan áradat, mely kiszakitott az igazi unitárius élet lelki közösségéből.

A mi útunk utolsó mértföldmutatója *a lemondás* és *az önmegtagadás*. Nem aszkétai életről, nem a világi javakról való teljes lemondásról van itt szó. Mégis útunknak ez a szakasza a legnehezebb és legmeredekebb. Sokan, ha eddig el is érkeznek, de itt akaraterejük megtörik. Mert igy gondolkoznak: Hiszek Istenben, dolgozom, amennyit csak tudok, szeretem és megbecsülöm embertársaimat. De ezek után engedjék meg, hogy legalább kedvem szerint éljek. Ha áldozatot hozok Istennek, miért ne áldozhatnék e világi életnek is. Azoknak, akik igy gondolkoznak, figyelmébe ajánljuk a nagy Berde Mózsa végrendeletének eme szavait: „Rongyosan jártam, magamtól minden élvezetet megvontam, csakhogy az elömbe tüzött nagy célt megközelitsem.“ A halhatatlan alapitó eme szavai kellene, hogy a mi mai életünk legfőbb programmját alkossák. Nem a nagy világnak, hanem önmagunknak élni; nem a látszatot keresni, hanem a lényeget megragadni; nem kifelé tündökölni, hanem a belső bástyákon tántorithatatlanul állani; nem a test igényei után szaladni, hanem a lelkek szomjuságát kielégiteni; nem a hiu nagy-

zolás hóbortját követni, hanem a mi csendes tüzhelyünk melegségét élesztgetni: ezek ma az igazi unitárius élet kivánalmai. Minél több hiábavalóságról tudunk lemondani, annál több jóval gazdagithatjuk ezt a mi megtépett, szegény egyházunkat. Hálátlan gyermek volna az, aki édesanyját rongyokban éhezni hagyja, mig maga világi élvezetekre s felesleges külsőségekre tékozolná vagyonát. Mindennapi csekély lemondással nagy áldozatokat hozhatunk a köz oltárára.

Ez a lemondás nemcsak testi, hanem lelki áldozatokat is kiván tőlünk. Kivánja azt, hogy egyéni céljainkat, reményeinket hozzuk összhangba a köz céljaival s ahol a kettő összeütközött, ott némuljon el az egyén a köz előtt. Nagy önmegtagadást igényel ez a lemondás, de aki hisz Istenben, az könnyü szivvel járja útjait. Akik egy társadalomban élnek, azoknak sok tekintetben egymáshoz kell igazodniok. Az önmagunk körül forgó egyéniségekből a társadalmi személyiség magaslatára kell emelkednünk. A korlátlan szabadosság széles útja helyett, mely a halálba viszen, meg kell találnunk az igazi szabadság keskeny ösvényét, mely az életre vezet. A nemes és öntudatos erkölcsös élettel kell a törvények fölébe emelkednünk. A szeretettel megelőzni a kényszer szükségét. Ez az Istenországának alaptörvénye. Igy töltötte be Jézus is a „törvényt“.

Az az út, amelynek irányjelző oszlopait itt megjelölni igyekeztünk, nem csupán egyes kiválasztottak s nem is csupán a vezérek útja. Ezt minden igaz unitáriusnak meg kell találnia. Szét vagyunk szórva a nagy világban. Kedvezőtlen szelek fujnak körülöttünk. Ezek a szelek az eggyes embert könnyen magukkal sodorják. A lelki és erkölcsi egységünk menthet meg csupán az életnek ebben a zugó áradatában. Az, ha beteljesedik rajtunk az irások szava, hogy „királyi papság és szent nép“ vagyunk.

Vári Albert.

Az Unitárius Irodalmi Társaság története.

(1920. aug. 28.—1935. dec. 14.)

(Befejező közlemény.)

Igen, az Unitárius Irodalmi Társaság már akkor meglátta, hogy a mi megmaradásunk alapja: a nép és már akkor feladatává tüzte ki annak szolgálatát, erősbitését, magához ölelését. Azóta tizenöt év telt el. De hol vagyunk még ma is s már mi is ezektől a gyönyörü ideáloktól, ezektől az egykori szép napoktól, kanaáni igéret-földjétől. Pedig amit az Unitárius Irodalmi Társaság ezzel a munkájával tett, az példaadó kellene, hogy legyen ugy a saját maga, mint a többi irodalmi társaság számára, amelyek közül, el kell ismernünk, egyik-másik próbálta megtenni ugyanazt, de lelkesedésük lobogó lángja a sok elétorlaszodó akadály miatt hamar lelankadt, sőt a mi hirtelen lobbant tüzünk is kialudt a mindegyre tornyosuló egyéb körülmények miatt. Pedig hogy fogadták ezeket a vidéki vándorgyüléseket! Valóságos ünnep volt, ahol megjelentek az unitárius hit- és magyar-kultura apostoli lobogásu hirdetői. Szemek, szivek, szájak, karok, lelkek és erszények mind tágra nyiltak és áldó szeretettel ölelték magukhoz a bibliai szőlőmunkásokat. Minden elhihető várakozást felülmult ezeknek az ünnepi alkalmaknak a hangulata és sikere. Olyan elismeréssel adóztak szereplőinek, rendezőinek és résztvevőinek, amilyenben egy gazdag élet munkája után is ritkán van részük a közélet munkásainak. Egy krónikás azt mondja ezekről a vándorgyülésekről: „Az Unitárius Irodalmi Társaság vidéki gyülései nem csupán egy társaság szereplései, hanem a legerőteljesebb egyházépitő misszió." Mi egész bátran megtoldhatjuk ezt a véleményt s kérkedés nélkül mondhatjuk, hogy nemcsak egyházépitő misszió, de nemzetmentő misszió is volt. És e munka lelke és vezére, mindenhol, mindenkor, dr. Ferenczy Géza, a társaság igazgatója, az ujonnan választott lángoló tüzü főgondnok, akit hüséges ragaszkodással követ mindenfelé a hit és akarat katonáinak felkent serege. Fáradhatatlan odaadással

járják Erdély falvait, az egyházközségeket, ahol viszont tárt karokkal fogadják őket, ünnepi örvendezéssel veszik körül.

Négy év alatt csoportban összesen husz vándorgyülést tartott a társaság. Az első gyülést az unitáriusok Mekkájában: I. G. Duca-n tartották 1920. okt. 9-én. Felolvasással, előadással vettek részt rajta: dr. Ferenczy Géza főgondnok-igazgató, Gyallay Domokos, Lőrinczi István, verseket szavaltak Orbán Lajos, Biró Ilus, Mátéfi Teréz, zeneszámokkal szerepeltek Szentmártoni Kálmánné és dr. Egyed Miklósné. Másnap Sándor Kálmán és Ürmösi József közremüködésével Simoneştin ismételték meg az első vándorgyülés majdnem teljes programját. A kezdet nehézségei nemhogy hátrányára lettek volna a nemes megmozdulásnak, de épen továbbvivő erővé, lendületté váltak, közvetlenné, meleggé, szivélyessé tették a kapcsolatot a társaság, a szereplők és közönség között. Ez a közvetlenség, ez a továbbvivő erő megmaradt mindvégig a gyülések tartásában s talán épen ennek köszönhető az a nagy népszerüségük, amely mai napig is emlékezetessé teszi ezeket a vidéki ünnepségeket. A következő évben Iclandon, Homorod-Sânpaulon, Gălăţenin majd Sibiuban és Făgăraşon avatták ünnepnapokká az egyszerü mivesnapokat a társaság misszionáriusai. Ferenczy Géza, Gyallay Domokos, Borbély István, Ürmösi József, Kiss Elek, Orbán Lajos, Márkos Albert, Lőrinczy István, Taar Géza, Kovács Lajos és a rendező lelkészek mellett ugy ezeken a gyüléseken, mint ez után is mindeniken részt vettek szerepléseikkel a város, község vagy a környék müvészlelkü előadói is, akik ének- vagy zeneszámaikkal, szavalatokkal tették szinesebbé, vonzóbbá ezeket a magasztos szellemü kirándulásokat. Mint érdekességet érdemesnek tartom megemliteni, hogy a homorod-sânpauli müsoron lépett fel először nagyobb nyilvánosság előtt a kis Ürmösi Magda, az azóta ismertnevü énekesnő. Ezután Chichiş és Braşov kerültek sorra, ahol Gál Mózes, József Domokos és Erdős Mihály bővitették ki a müsort. 1922-ben Rimetean a főgondnok, Németh István lelkész s a Dávid Ferenc Egylet dalkara mellett Vári Albert, Kelemen Lajos, Geley József, e kiváló tudósok emelték az ünnepély fényét, valamint bemutatták ez alkalommal Péterffy Gyula szindaradját is. Saroşon, junius 24-én, Gvidó Béla, Székely Tihamér, Pálfy Ákos, Péter Lajos, Ütő Lajos tették gazdagabbá a müsort. Diciosânmărtinban Gál Kelemen és Lőrinczy Dénes esperes ragadták magukkal a hallgatóságot. Itt

Lőfi Béla énekvezér szintén szerepelt, mig Dâmbăun Kiss Elek és Borbély István lelkesitették a hiveket. Aita-Maren a templomi ünnepség után karvezéreink külön szakértekezletet is tartottak az énekeskönyv ügyében s ezen az értekezleten a főgondnok és Pálffi Márton tanár is részt vettek. 1923-ban Sf.-Gheorghen József Lajos rendezésében Gyallay Domokos és Kiss Elek vettek részt előadásokkal, Arcuşon Régeni Áron, Biró István, Végh Benjámin, Régeni Juliska szerepeltek, Beliniben Benedek Gábor, Vári Albert, Ütő Lajos lelkész csatlakoztak hozzájuk. Vârghişról Kissgyörgy Sándor, Kiss Károly és Taar Géza neveit jegyezzük fel, majd Sânvaşii és Cal következtek, ahol Keresztesy Dénes, Halmágyi János, Kovács Béla, Dr. Gál Kelemen, Rédiger Géza voltak előbbiek mellett a zászlóvivők. Mindezekből élénken kitünik, hogy a nemzeti eszme és az unitárius hit valóban erősen bontakozott ki ezeken az előadásokon, azokról pedig, akik ezeken az előadásokon a Társaság lobogóját lengették, nyugodtan el lehet mondani, hogy érdemesen vették ki részüket a magyar nemzeti munkából.

Irodalmi előadások, müvész-estélyek.

A Társaság tevékenységének programmjából második helyen a helyi előadásokat kell kiemelnünk. Eleinte ezeket az előadásokat a Dávid Ferenc Egylettel társulva rendezték meg. Felolvastak vagy előadást tartottak ezeken a közös előadásokon dr. Boros György, Vári Albert, Gálfi Lőrinc, Dr. Gál Kelemen, Kelemen Lajos, Dr. Kiss Elek, Pálffi Márton, Dr. Csiki Gábor. Az első szakosztályi tudományos előadásokat Dr. Borbély István és Dr. Varga Béla tartották. Egy ilyen szakosztályi előadáson mutatta be Dr. Varga Béla a logikai érték problémájáról szóló tanulmányát, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia is kiadott. Az önálló helyi előadások rendszeresitését azonban csak később, 193C-ban vette programmjába az elnökség. A vidéki kiszállások lassanként ugyanis mind nehezebbé váltak, mind több-több akadály hárult eléjük s igy a Társaság kénytelen volt eddigi gyönyörü programmját lokalizálni, helyivé tenni. A vidéki közönséggel való közvetlen érintkezés ezzel ideiglenesen megszünik, de a programm és a kapcsolat legalább részben fennmarad azáltal, hogy a felolvasásokon mind gyakrabban és mind szivesebben szólaltatták meg a vidéki tagokat. A rendszeres helyi önálló előadásokat a régi és a jelenkori unitárius irókról való meg-

emlékezéssel kezdette meg a Társaság 1930 márciusában. Ennek a felolvasó ülésnek a programmján nagyon stilszerüen Pálffi Márton a régi unitárius irókat és költőket, S. Nagy László pedig a modern unitárius költőket ismertette. Rajtuk kivül Dr. Boros György elnöki megnyitóval, Vári Albert előadással, Gyallay Pap Domokos novellával szerepeltek ezen az ülésen. A közönség a legnagyobb elismeréssel adózott a Társaság ezen előadása iránt, a Társaság pedig igyekezett ezt a nivós programmot a helyi határokon tul is eljuttatni s a következő hónapban Turdán megismételtük egy templomi ünnepség alkalmával az egész müsort. A következő évben, 1931-ben népszerü irodalmi és zenei estélyeket tartottunk. Ezeken az estélyeken Dr. Boros György és Dr. Ferenczy Géza elnöki megnyitói mellett Vári Albert, Dr. Gál Kelemen, Dr. Varga Béla, Deák Ferenc tudományos felolvasásain épülhetett a közönség, Gyallay Pap Domokos és S. Nagy László novellákkal igyekeztek a hangulatot fokozni, Szabó Jolán két izben Fekete Lajos és Ürmösi Károlyné szép verseiben gyönyörködtetett, mig Puksa Endréné Boros Irén, Gyallay Pap Domokosné, Lászlóczky Ilus és kisérőik: Ütő Mária és Lászlóczky Aranka zeneszámaikkal szereztek igaz müvészi élvezetet. A következő két évben tudományos szakosztályi előadásokat tartottunk. Ezek közül 1932-ben Dr. Boros György, Vári Albert és Dr. Gál Kelemen mutatták be tudományos munkásságuk legujabb eredményeit, mig 1933-ban Dr. Varga Béla három előadáson hittani kérdésekkel foglalkozó tanulmányát mutatta be.

Ugyan ez évben a főtanácsi ülések alkalmával disz-gyülést tartottunk, amelyen Dr. Ferenczy Géza elnökölt, Kővári Jakab saját, Fikker János pedig Benczédi Pál tanulmányát olvasta fel, mig Szolga Ferenc papnövendék Vári Domokos pályadijat nyert versét adta elő. A müsor többi részét a tisztikar tagjainak jelentései tették ki. Ez az impozáns főtanácsi disz-közgyülésünk uj reményekkel töltötte el a Társaság barátait és munkás tagjait, azt hittük, hogy ezentul nemcsak évközben, de a Főtanácsok alkalmával különösen módunk és alkalmunk lesz irodalmi életünk folytonos haladásáról tényleges bizonyságot adni. Sajnos ebben a reményünkben csalódnunk kellett. A politikai viszonyok változásai csakhamar olyan helyzetet teremtettek, amely az Irodalmi Társaság munkáját nagyban befolyásolja azóta is s igy a következő két évben olvasó ülések tartása helyett a Társaság más irányu vonalvezetést keresett.

Irodalomtörténelmi jelentőségü kiadványok.

A vándorgyülések elé tornyosuló akadályok sokasodásával a Társaság kezdte tevékenységét könyvek és más kiadványok kiadására forditani. Ha a vándorgyülésekkel az egyházi munkán tul egyetemes magyar missziót is végzett a Társaság, ugy bizonyos, hogy kiadványaival is egyetemes magyar érdekeket szolgált. Ezek között a kiadványok között ugyanis nem egy olyan van, amelyik hiányt potló volt az erdélyi magyar szellemi életben s éppen ezt a hivatását értékelve, ma már irodalomtörténelmi jelentőségünek kell tekintenünk.

Kiadványaink sorozatát „Az Unitárius Irodalmi Társaság Kis Könyvtára" vezette be. Ebből a sorozatból csupán egy szám jelent meg „Unitárius Hitvallás" cimmel, Bremley E. angol szövegének Derzsi Károly-féle magyar forditása. A következő időben már nagyobb megoldások követik ezt az első kis próbálkozást. 1922-ben saját kiadásába veszi a Társaság a régóta szünetelő „Keresztény Magvetőt" s ezzel mintegy uj magaslatra emeli ugy a saját maga, mint a félszázadnál öregebb tudományos folyóiratunk hivatását és jelentőségét. A „Keresztény Magvető" hivatásának és jelentőségének méltatására szinte elegendő annyit mondanunk, hogy ez Erdély legrégibb tudományos lapja, amelyet ezekben a sulyos időkben ujra meginditani olyan nagy feladat és merész vállalkozás volt, ami feltétlen elismerést érdemel minden kultur ember részéről. Ha mást nem tett volna és nem tenne ma sem a Társaság, e folyóirat életének biztositása épen elegendő hivatás volna, olyan cselekedet, amely minden más erdélyi Irodalmi Társaság fölé emeli ezáltal, hiszen egyik Irodalmi Társaság sem tart fenn lapot Társaságunkon kivül.

A következő évben „Unitárius Ének- és Zeneközlöny" cimen jelenik meg egy uj kiadvány, majd 1924-ben az egész erdélyi irodalmi és tudományos életre kiható szerepet vállal a Társaság, amidőn a „Keresztény Magvető" mellékleteként megjelenteti az „Erdélyi Irodalmi Szemlét". Az Erdélyi Irodalmi Szemle megjelenését az egész magyar közvélemény szivesen és hálával fogadta. Hasábjain a Keresztény Magvetőben eléggé nem tárgyalható, viszont az egész erdélyi magyar irodalmi és tudományos közvéleményt érdeklő cikkek látnak napvilágot s ezzel a munkásságával átmentette tudományos megnyilatkozásainkat azokig az időkig, amig az Erdélyi Muzeum Egylet ujra megjelentethette régi folyóiratát, az „Erdélyi Muzeumot." Az Erdélyi

Irodalmi Szemle megjelenésében és fenntartásában Borbély István mellett nagy szerepe van Kovács Kálmánnak, a Társaság ellenőrének, aki lelkes fáradhatatlansággal látott hozzá a folyóirat-melléklet beszervezéséhez. 1925-ben ugyancsak Borbély István szerkesztésében megjelent az „Unitárius Könyvtár“, amellyel Borbély István válogatása mellett a legjobb unitárius irók munkáinak egész sorozata kerül az olvasók kezébe. Husz szám alatt 14 füzete egytől-egyig becses, értékes munka. Köztük Ferencz József püspök végtelen bájos korrajzszerü önéletrajza, Dr. Borbély István halálával, illetve még előbb, főtitkári tisztétől való megválásakor a sorozat, melynek tartalmát a befejezésben teljes egészében közlöm, az unitárius irodalom nagy kárára megszünik. Később, S. Nagy László előterjesztésére a Társaság ugyan elhatározza a könyvtár továbbfolytatását, a a szerkesztéssel meg is bizza az uj főtitkárt, de az anyagi viszonyok egyre kedvezőtlenebbé válása folytán több szám nem jelent még meg. Ehelyett a „Keresztény Magvető“ arra érdemes nagyobb tanulmányaiból ad ki különlenyomatokat a Társaság a „Keresztény Magvető füzetei“ összefoglaló cim alatt s azóta ez a sorozat pótolja az Unitárius Könyvtár munkáját. Ugyancsak Dr. Borbély kiadta az „Unitárius Irodalmi Társaság szakkönyvtára“ cimen alapitott sorozatban „A mai unitárius hitelvek kialakulásának története“ cimü munkája elsőrészét, a „Duális létbölcselet és theologiája“ cimü tanulmányát. Dr. Borbély István eltávozása után ebben a sorozatban jelent meg Kovács Lajos „Ébresztgetés“ és legujabban Fikker János „Az Istenről való felfogás korunk tudományos gondolkozásában“ c. müve.

1933-ban a Társaság pályamüveként megjelenik Szentmártoni Kálmán „János Zsigmond élet- és jellemrajza“, amely ugy egyházi, mint magyar életrajz irodalmi szempontból nagy jelentőségü, mert ennek megirásáig mindkettő nélkülözte Erdély első fejedelmének megfelelő tudományos biográfiáját. 1934-ben megjelenik Erdő János összeállitásában a „Keresztény Magvető“ uj tárgymutatója, mely 1910-től 1924-ig foglalja egybe a „Keresztény Magvető“ értékes dolgozatainak tartalomjegyzékét.

Ezeken a megjelent munkákon kivül tervbe vette a Társaság a történetiró Jakab Elek életrajzának megiratását, amelyre pályázatát meg is hirdette már, valamint nagynevü első elnökének, a kiváló püspöknek, Feréncz Józsefnek életrajzi méltatását, amely munkának méltó elkészitésére a nagynevü püspök fiával, Dr. Ferencz

Józseffel és családjával való megállapodás folytán, szintén felkérte már Dr. Gál Kelemen alelnökünket. Ugyancsak most irta ki a Társaság Kahlfürst Imre nyomdatulajdonos adományából Blandrata György életének és az unitárizmus megalakulásában vitt szerepének megirására vonatkozó pályázatát s ezekkel az előkészitésen tuljutott tervekkel beinditja unitárius nagyjaink életrajzi sorozatának elődeinket és korukat értékelő tisztes munkáját. Ugyancsak itt meg kell emlitenünk, hogy Ferencz József püspök százéves születési évfordulója alkalmából a nagynevü püspök unokájának, ifj. Ferencz Józsefnek szép gondolataként előkészületbe vette egy az unitárius egyház multját, jelenjét, történelmi kialakulását és hitelveinek fejlődését angol nyelven ismertető mü összeállitását és megjelentetését. Ha még mindezekhez hozzászámitjuk, hogy időközben támogatásban részesitette a Társaság Gyallay Pap Domokos „Ösi rögön" cimü elbeszélés kötetét, valamint Dr. Kiss Elek két tanulmányát, megállapithatjuk, hogy a könyv- és folyóiratirodalom terén is igyekezett megtenni anyagi erejéhez mérten a maga kötelességét.

A Társaság és tagjainak tevékenysége más irodalmi testületekben.

Az Unitárius Irodalmi Társaság az első irodalmi társaság volt Erdélyben, amelyik az közjogi változás után aktiv munkásságba kezdett. Természetes, hogy ezt a magyar társadalom is kellően méltányolta és értékelte. Ezenkivül tagjainak más irodalmi szervekben való részvétele folytán barátságos kapcsolatba került az összes többi magyar irodalmi társasággal, aminek érthető és természetes következménye volt, hogy ezek az irodalmi társaságok készséggel hivták meg nevezetesebb alkalmakkor részvételre Társaságunkat is. Ilyen meghivás alapján képviseltettük magunkat a Kemény Zsigmond Társaság 1929-ben tartott ötven éves évfordulóján, ahol Halmágyi János tagtársunk tartott üdvözlő beszédet. 1930-ban S. Nagy László főtitkár és Szent-Iványi Sándor tagtársunk által részt vettünk az Erdélyi Irodalmi Társaságok Oradeán tartott kongresszusán, ahol az irodalmi társaságok közös munkatervét beszéltük meg. Az ez alkalommal rendezett ünnepi felolvasó ülésen S. Nagy László főtitkárunk Cluj és Oradea irodalmi jelentőségéről tartott felolvasást. 1929-ben S. Nagy László főtitkár és Gyallay Pap Domokos választmányi tagtársunk részt vettek az egyetemes egyház által Deván tartott ünnepségeken, ahol S. Nagy László

„A tordai gyülés“ cimü történelmi elbeszélését olvasta fel, Gyallay Papnak pedig „Dávid Ferenc bucsuzása“ cimü egyfelvonásos szindarabját mutatták be unitárius mükedvelőink. 1931-ben az érsemjéni Kazinczy ünnepen Perédy György tagtársunk képviselt. Ugyancsak 1931-ben a Brassai serlegavató ünnepségen Budapesten Dr. Boros György püspök, Társaságunk diszelnöke mondta a serlegavató beszédet s hivatalos kiküldöttünk volt még Kovács Kálmán ellenőr tagtársunk. 1932-ben a cluji Arany ünnepségeken, az Erdélyi Szemle Irodalmi Köre által rendezett ünnepélyen Hadházy Sándor pénztáros tagtársunk, az Erdélyi Irodalmi Társaság által rendezett ünnepélyen Dr. Gál Kelemen és S. Nagy László főtitkár által képviseltettük magunkat.

Ugyanitt érdemes volna legalább vázlatosan bemutatni a Társaság tagjainak más irodalmi és tudományos testületekben, egyesülésekben végzett munkásságát, de sajnos, helyszüke miatt erre nem térhetek ki. Csak épen megemlitem, hogy Dr. Varga Béla és Dr. Geley József munkáit nem egy izben a Magyar Tudományos Akadémia adta ki, legutoljára a Marczibányi jutalmat is épen Geley kapta tudományos munkáiért, Gyallay Pap Domokos a Kisfaludy- és Petőfi Társaságnak is tagja, Gyergyay Árpád tudományos értékeit külföldi testületek ismerték el, Dr. Boros György az Erdélyi Irodalmi Társaság ügyvezető elnöke, s ugyan e Társaságban még több tagtársunk tevékenykedik, Perédy György Szigligeti Társaság ügyvezető elnöke s van aki Helikon Körében dolgozik, ezenkivül Gyallay Pap Domokos például Erdély legnagyobb példányszámu lapjának, a Magyar Népnek a főszerkesztője, a Társaság főtitkára Erdély legrégibb irodalmi folyóiratának az Erdélyi Szemlének a főszerkesztője, Perédy egyik legnagyobb napilapunknak, az Erdélyi Lapoknak, Jakab Géza a magyar vidék egyik legöregebb napilapjának, az Aradi Közlönynek a szerkesztője. Tagjaink általán ott vannak minden irodalmi, tudományos és közmüvelődési munka élvonalában. Olyan eredmények ezek, amelyek a Társaságra is fényt vetnek, s tagtársaink munkaértékelése mellett a Társaság szellemi szinvonalának is teljes értékü bizonyságai.

Nehány elakadt gondolat.

A ténylegesen elvégzett munkásság mellett, legalább csillaggal jelölve, érdemesnek tartom nehány olyan tervet, gondolatot is felemliteni ezekből az évekből, amelyek ha eddig nem is nyertek az idő mostohaságai miatt megvalósulást, de azért a jövőre nézve szem

előtt maradhatnak. Ilyen a Dr. Borbély István által felvetett emlékkönyv gondolata, amelyet, ha a multban nem is valósitott meg a Társaság, de ha máskor nem, esetleg egy későbbi jubileum alkalmával ezt a tervet is életre lehet hivni. Dr. Tóth György az E. K. Tanács előtt is megtette javaslatát egy unitárius nyomda megteremtésére, ez is a Társaság érdekeit képezheti. Fontosnak tartanám az egyházközségek történetére vonatkozó pályázatok további kiirását, valamint a népi kulturával való szorosabb kapcsolat irodalmi és gyakorlati szolgálatát, ami a multban is gerince volt a Társaság céltudatos hivatás-felismerésének. Az egyház történetével kapcsolatos történelmi elbeszélések, regények, valamint zeneművi- és képzőművészeti pályázatoknak további kiirásaitól szintén szép eredményeket remélhetnénk. Nem egészen a Társaság feladatának tekintem, mert a Dávid Ferenc Egylet és a Teológia Akadémia talán hivatásszerübben végezhetné ezt, de mert a multban volt már példa rá, itt is felemlitem a gyermeki lélek irodalmával való behatóbb foglalkozást.

A Társaság munkájának általános jelentősége.

Az adatok egyszerü, tárgyilagos felsorakoztatásai minden önmagát kellető ékes szónál jobban bizonyitják: ime ezeket tette az Unitárius Irodalmi Társaság, ennyit dolgozott, ennyivel járult hozzá a szabadelvü kultura és a magyar szellemi élet fenntartásához, továbbviteléhez. De amellett a ténylegesen végzett munkája mellett, azok lelki inditó-tényezőinél fogva van még egy a végzett munkásságánál is nagyobb jelentősége: a szabadelvü unitárius közéletben elvitathatatlan hatóerőt gyüjtő szellemtörténeti jelentősége. Az Unitárius Irodalmi Társaság megalakulása és tevékenysége ugyanis ellenállhatatlan erővel ékelte be a szivekbe az unitárius szellemü és magyar irodalmi cselekvés életigénylő, életfenntartó szükségességét s közvetve és közvetlen hatott ugy az unitárius irók több-munkára serkentésére, valamint öntudatosabbá tette minden unitárius rétegben az irodalom értékelését, szükségérzetét. Ez a szellemi ható ereje ma már határozott tényként tekinthető s egyaránt erősiti és fejleszti ugy az unitárius közművelődést, mint az egyetemes magyar kulturát.

Igy él és hat a legkisebb erő is az egyetemes célok nagy szolgálatában.

Ebben az ismertetésemben ezt a szolgálatot, ezt a kapcsolatot igyekeztem felfedni, bemutatni. A száraz adatok nem mindenkor

tudják megbizonyitani azt az energia mennyiséget is, amit ez alatt a tizenöt év alatt egyesek és az egész Társaság ennek a szolgálatnak a végzésére forditottak. De aki mélyebben benéz a betük, sorok, elgondolások és cselekvések mögé, aki ismeri vagy megismeri ennek a tizenöt évnek az erdélyi magyarság sorsával kapcsolatos eseményeit, a temérdek akadályt, amivel a legjobb szándék is találkozik és találkozott megvalósulni akarásában, az maga elé tudja mérni, hogy mennyi erő, ujra és ujra elölről kezdődő sziszifuszi munka kellett ahhoz, hogy ezt a munkát el lehessen végezni. Lehet, hogy ennek az ismertetésnek sem sikerült százszázalékosan érzékeltetni a végzett tevékenység sulyát és jelentőségét, de ha csak annyit sikerülne elérnem, hogy megmutathassam a legkisebb erők összefogásának ható erejét az egyetemes célok javára, azt hiszem, hogy ezzel is szolgálatot teljesitettem a legnagyobb cél érdekében s mindnyájunk javát tekintő egyetemes magyar célért. Ha többet nem, annyit legalább szeretnék elérni, hogy megmutassam én is, ujólag, hogy határozott célkitüzéssel, lankadhatatlan erővel, a szétesett és különálló erőknek a tömöritésével rendkivül sokat tehetünk sirba fektetett erdélyi magyarságunkért.

Nekünk unitáriusoknak és nekünk erdélyi magyaroknak, erre pedig nagyon nagy szükségünk van. Csak ezekre és semmi másra: egymás megértésére, egymás megbecsülésére, egymás munkájának a támogatására, az öntudatos összefogásra, a meg nem torpanó szakadatlan munkára és akkor jöhet bármi, ezer viharzás tomboló vadsága sem tépheti ki életünk gyökereit ebből a földből. Akkor Erdély nem sirba fektetett halott lesz, amint Gyulai Pál irja, de örökké élő fa, amelynek folyton megujuló friss hajtásai gazdag gyümölcsöket teremnek ezután is az egyetemes emberi kultura számára, olyan értékeket, mint Dávid Ferenc, János Zsigmond, Székely Mózes, Aranyosrákosi Székely Sándor, Brassai Sámuel, Bölöni Farkas Sándor, Kriza János, Berde Mózsa és a többiek. Mint a Bólyaiak, mint Körösi Csoma Sándor. Olyan értékes ember-hajtásokat, akik magyarságunk magára lobogó tüzéből szikrákat adhatnak az emberi örök vágyakozásokhoz: a minden embert testvéri társsá egyesitő örök emberi kulturához.

A társaság nevezetes eseményei időrendi sorrendben.

Bár a Társaság munkásságának legfontosabb mozzanatait az előbbeniekben elég részletesen ismertettem, ugy gondolom, hogy az emlitett ténye-

ken tuli események között is vannak még olyanok, amelyek a Társaság tizenötéves történetének megirása alkalmával megérdemlik a feljegyzést, kronologikus sorrendbe szedésük pedig megkönnyitheti későbbi krónikások munkáját. Ezért időrendi sorrendben is felelevenitem a Társaság legnevezetesebb eseményeit.

1920. Aug 28. A Társaság megalakulása. — Aug. 30. Az első választmányi ülés. — Nov. 25. Kovács Kálmánt ellenőrnek kérik fel. — Dec. 8. Az E. K. T. jóváhagyja a Társaság működését. — Okt. 9—10. I. vándorgyülés.

1921. Jan. Az egyházkörök ismertetésére vonatkozó, valamint történeti elbeszélésre szóló pályázatok kiirása. — Febr. 4. Az Unitárius Kis Könyvtár megjelenése. — Jun.—jul. II. vándorgyülések. — Okt. 29. Közgyülés elhatározza a Keresztény Magvető megjelenését; Dr. Kiss Eleket titkárnak választják; III. vándorgyülések; Dr. Költő Gábor távozása miatt lemond az alelnökségről.

1922. Jan. A Keresztény Magvető uj folyamának megjelenése; Zenei pályázat kiirása. — Jun. IV. Vándorgyülések. — Okt. 28. Közgyülés az eltávozott alelnök helyébe Dr. Gál Kelement választja meg; Angol-amerikai hittestvéreink megkeresése könyvkiadás ügyében; Nyomda-terv.

1923. Febr. 12. Választmány foglalkozik a Keresztény Magvető ügyével. — Máj. 12—13. V. Vándorgyülések; Clujon felolvasó ülés a Dávid Ferenc Egylettel; Szakosztályi előadások: (Dr. Borbély István, Dr. Varga Béla); Dr. Ferenczy Géza a Keresztény Magvető támogatására ujabb 2000 Koronát ad; VI. Vándorgyülés. — Nov. 3. Közgyülés; Unitárius Ének- és Zeneközlöny kiadása; Dr. Kiss Elek Charpenter tanulmányának megjelenéséhez hozzájárulás; Meghal Dr. Költő Gábor; Dr. Gelcy Józsefet a Magyar Tudományos Akadémia tagjává választja. — Nov. 30. Választmányi ülés elhatározza az Erdélyi Irodalmi Szemle cimü melléklet kiadását; Uj választmányi tag Dr. Csiki Gábor.

1924. Nov. 8. Közgyülés több uj tiszteleti tagot választ; Uj választmányi tag Kauntzné Engel Ella; Templomi ünnepély; A törvényszék bekéri és elfogadja az alapszabályokat.

1925. Az Unitárius Könyvtár megjelenése. — Nov. 20. Közgyülés Hadházy Sándort választja meg a Társaság pénztárnokának, aki a Társaság anyagi ügyeit uj irányokban inditja el. Hadházy Sándor buzgó lelkessége azóta sem lankadt, sőt fokozódott s meg kell állapitanunk, hogy a pénzügyek gondos vitelével igen nagy szolgálatokat tett a Társaságnak. Pénztárnoki ténykedésével egyike lett a Társaság fenntartó erőinek; Az Unitárius Irodalmi Társaság szakkönyvtárának megjelenése; Dr. Szent-Iványi Józsefet választmányi tagnak választják; Dr. Kiss Elek lemond titkári állásáról; Ferencz József püspök 90-ik évének tiszteletére a Társaság diszülést rendez.

1926. Meghal Péterfy Dénes, majd Perczelné Kozma Flóra. — Szept. 18. Közgyülés több tiszteleti tagot választ; A Keresztény Magvető kiadja Dr. Kiss Elek A vallás és erkölcs stb. cimü tanulmányát; Az Unitárius Könyvtár több uj füzetének megjelenése.

1927. Febr. 21. Ferencz József püspök választmányi ülést hivott össze vallástankönyvek reviziója érdekében; Dr. Gál Kelemen Brassai-tanulmányainak

megjelenése. — Nov. 5. Közgyülés; Dr. Ferenczy Géza 5000 lej pályadijat adományoz. — Nov. 7. Választmányi ülésen Kovács Lajos inditványára elhatározzák az unitárius irodalmi élet részletes megszervezését; S. Nagy Lászlót titkárnak választják.

1928. A Keresztény Magvető 60-ik évfolyamába lép. Meghal Ferencz József püspök. — Nov. 17. Közgyülés; Dr. Ferenczy Géza huszezer lejes alapitó összegét negyvenezerre emeli fel; Uj választmányi tag Abrudbányay Ede; Több uj tiszteletbeli tag választása.

1929. Máj. 7. Dr. Borbély István lemond. — Nov. 9-én a közgyülés uj tisztikart választ; S. Nagy Lászlót főtitkárnak választják; A Keresztény Magvető szerkesztésére Vári Albert alelnököt kérik fel; Megjelennek a Keresztény Magvető füzetei. — Dec. 2. Kemény Zsigmond Irodalmi Társaság jubiláris közgyülésén Halmágyi János képviseli a Társaságot.

1930. Jun. Választmányi ülés elhatározza helyi felolvasások tartását; Tervbe veszi az U. K. ujból való meginditását; Részt veszünk a nagyváradi irodalmi kongresszuson. — Márc. 2. Felolvasó ülés Clujon. — Ápr. 13. Felolvasó ülés Turdán. — Nov. 8. Választmányi ülés. — Dec. 13. Közgyülésen Dr. Ferenczy Géza 12.000 lejt tüz ki János Zsigmond életrajzának megirására.

1931. Jan. 16., 30. Febr. 26. Művészestélyek Clujon. — Aug. 23. Perédy György képvisel az érsemjéni Kazinczy-ünnepen. — Okt. 4. Brassai serlegavatáson Dr. Boros György püspök serlegavató beszédet mond. — Dec. 11. Választmányi ülés. — Dec. 12. Uj választmányi tag Dr. Gyergyay Árpád, r. tag Dr. Ferenczy Sándor; Vári Domokos Templomvédés cimü verse pályadijat kap.

1932. Márc. 20. Meghal Dr. Borbély István. — Ápr. 6., 20. Szakosztályi ülések. — Okt. Részvételek az Arany-ünnepségeken; Közgyülés ez évben elmarad.

1933. Jan. 24. Választmányi ülés. — Febr. 2. Felolvasó ülésen Dr. Gál Kelemen részleteket mutat be a kollégium történetéről irt munkájából. — Febr. 17., 24., Márc. 3. Dr. Varga Béla előadásai hittani kérdéseinkről. — Ápr. 13. Kelemen Lajos előterjesztést tesz a János Zsigmond pályázatról; A Társaság Szentmártoni Kálmán pályamunkáját jutalmával tünteti ki; Józan Miklós püspöki vikárius 40 éves papi jubileuma; Elhatározzák a Keresztény Magvető uj tárgymutatójának kiadását; Dec. 2. Diszgyülés Felhivás az unitárius irodalom müvelőihez.

1934. Febr. 6. Választmány elfogadja Erdő János uj tárgymutatóját; Kiirja a Jakab Elek pályázatot; Gyallay-Pap Domokost a Petőfi Társaság is tagjává választja; Szentmártoni Kálmán János Zsigmond életrajza megjelenik.

1935. Márc. 23. Választmányi ülés elhatározza Ferencz József püspök életrajzának megirását, valamint egy angol nyelvü egyházismertetés kiadását; Márc. 30. Közgyülés; Uj választmányi tag Ürmösi Károly; Uj tagok Dr. Iván László, Fikker János, Kovács Pál. Máj. Megjelenik Dr. Gál Kelemen „A kolozsvári unitárius kollégium története“ cimü két kötetes nagy munkája, amely egyaránt nagy esemény ugy az unitárius irodalmi életben, mint az egyetemes magyar tudományos életben. — Jul. 4. Választmány megbizza Dr. Gál Kele-

ment a Ferencz József életrajz megirásával; Dr. Varga Bélát az angol nyelvü ismertetés programjának kidolgozásával. — Szept. 8. Itt volt Hall Alfréd tb. tagunk Stejskal cseh püspökkel. — Okt. 22. Dr. Varga Béla előterjeszti tervezetét, a választmány megbizza az angol nyelvü emlékkönyv szerkesztésével Dr. Varga Bélát és S. Nagy Lászlót, egyben kijelöli a felkérendő irókat. — Nov. 23. Választmányi ülés; Elnökség kiirja a Blandrata pályázatot. — Az év eseményeihez kell számitanunk Benczédi Pál „Az unitárius hitelvek kifejlődése" cimü müvét, Dr. Iván László „Dávid Ferenc arca a szellemtudományi lélektan tükrében" c. müvét, valamint a Sajtó- és Iratterjesztő Bizottság kiadásában s a Szent-Iványi Sándor szerkesztésében megjelenő „Szabadelvü vallásos értekezések" uj köteteit, melyek közül egyik Peabody „A lélek egyháza", a másik Clarke Freeman Jakab „Mindennap vallása" cimü müvét juttatja a magyar közönséghez.

Az Unitárius Könyvtár sorozatában megjelent füzetek:

1. Dr. Borbély István: Jókai emlékezete. 2. Dr. Versényi György: Kriza János emlékezete. 3. Parker: Jézus Krisztus. Forditotta: Péterfi Dénes. 4. Ferencz József: Emlékeimből. 5. Dr. Gál Kelemen: Péterfi Dénes. 6. Gagyhy Dénes: Dávid Ferenc. 7. Vári Albert: Miért vagyok én unitárius? 8—9. Gálfi Lőrinc: A jelenkor Jézusa. 10—11. Vári Albert: Berde Mózsa. 12. Csehov: Mit ér az élet? 13. Lőfi Ödön: Az unitárizmus alapelvei. 14—17. Márkos Albert: Nagyajtai Kovács István. 18—19. Dr. Borbély István: Az unitárizmus szerepe Erdély történetében. 20. Dr. Boros György: Br. Petrichevich-Horváth Kálmán.

A Keresztény Magvető Füzetei sorozatban eddig megjelentek:

1. Lupton Dilworth: Miért vagyok unitárius? Forditotta: Lőrinczi László. 2. Dr. Varga Béla: Ami örökkévaló Dávid Ferenc életmüvében. 3. I. Haller: Az evangéliumok nőalakjai. Forditotta: Boros Jenő. 4 Pálffi Márton: Régi unitárius költők. 5. S. Nagy László: Modern unitárius költők. 6. Dr. Varga Béla, Vári Albert, Dr. Gál Kelemen: Három felolvasás az unitárizmusról. 7. Dr. Iván László: Világnézetünk válsága és a vallási igazság. 8. Vári Albert: Kapcsolatok az erdélyi unitáriusok és a hollandi remonstránsok között. 9. Dr. Iván László: Régi igazságok uj köntösben. I. Isten. 10. Dr. Tóth György: Az unitárius egyház alkotmányának vázlatos jogtörténeti kifejlődése. 11. Dr. Iván László: Isten felé. 12. Dr. Iván László: Régi igazságok uj köntösben. II. Jézus. 13. Dr. Varga Béla: Hittani tanulmányok. 14. Dr. Boros György: Szertartások és vallási szokások az unitárius egyházban. 15. Dr. Tóth György: Uj világ küszöbén. 16. Dr. Iván László: Az unitárius ifjuság szerepe a többi keresztény ifjuság soraiban. 17. Dr. Iván László: Dávid Ferenc arca a szellemtudományi lélektan tükrében. 18. S. Nagy László: Az Unitárius Irodalmi Társaság története.

Az Unitárius Irodalmi Társaságra vonatkozó összes adatok megtalálhatók a Társaság irattárában, az Unitárius Közlöny és a Keresztény Magvető megfelelő évfolyamaiban.

S. Nagy László.

Protestantizmus és unitárizmus.

(Konferenciai előadás Budapesten).

Amikor kedves hallgatóim előadásom cimét a konferenciai meghivón elolvasták, bizonyára azt gondolták magukban: minek ilyen tárgyat tételül választani, hiszen mindenki tudja, hogy az unitárizmus a protestantizmus balszárnya, szélsőséges, radikális ága, vagy amint mondani szokták: az unitáriusok a protestánsok protestánsai. Ez utóbbi mondás semmikép sem azt jelenti azok szájában, akik terjesztik, hogy az unitárizmus más valami volna, mint a protestantizmus, hanem éppen azt akarják a hallgatóval elhitetni, hogy az unitárizmus egy bordában van szőve a protestantizmussal. Legfeljebb a szine rikitóbb és a tételei negativabbak. Ha már a protestansok sok mindent nem hisznek, nos az unitáriusok még kevesebbet. Ha már a protestánsok ellenzékieskedők a római felfogással szemben, az unitáriusok kétszer olyan hevesen szállnak sikra minden ultramontán törekvés ellen.

Nos igy képzelik sokan az unitárius felfogást s ha igy volna, akkor nem is nagyon lehetne erről a kérdésről tovább egy szót sem mondani. Azonban hiába mondogatják és erősitgetik ezt a rokonságot egyesek, a dolog nem igy áll. Mindenesetre első pillanatra is már különös, hogy a protestáns-unitárius rokonságot nem protestáns elemek szokták hangoztatni, hanem katolikusok és unitáriusok. A katolikusok azért, mert igy könnyebb elintézni bennünket a felekezeti különféleségek utvesztőiben; meg azért is, mert igy nem kell elismerni, hogy az unitárius vallás a mai ember lelkére tart igényt, hanem egyszerüen odasorozható a XVI. század eretnekségei közé. Viszont az unitáriusok közül azért szeretnek egyesek a protestantizmus felé kacsingatni, mert ez az utóbbi mégis csak egy nagy egyház, mégis csak hatalmas társadalmi közösség s jó az embernek a hatalmasokkal jóbalenni, mert hát sohasem lehet tudni, mikor szorulunk reájuk. E magatartás nem éppen rossz, csak nagyon veszélyes. Azzal a veszéllyel jár, hogy az unitárius ember elveszti

teljesen a hivatástudatát, elveszti egyháza különállásának értelmét s ami a legfontosabb: magatartása és az életben való szereplése egyáltalában nem lesz elütő a többi emberétől, hanem járni fog a hatalmasoktól kitaposott uton s belé is vesz abba. Mert ha már valaki nem lehet zászlóhordozó hős, akkor bizonyára szeliden kérődző, békés nyárspolgár lesz belőle.

A protestánsok sohasem emlegetik azt, hogy az unitárizmus szellemi rokonságuk volna, sőt ez ellen a leghatározottabban tiltakoznak. S ebben a protestánsoknak tökéletesen igazuk van. Mégis csak az anyának kell ismerni a fiát, hiszen ő hozta a világra. *A protestáns anya pedig nem ismeri fel az unitárizmuson az ő testének és lelkének jegyeit s bizony ebben jól itél, egy cseppet sem téved.* Fogadjuk csak el anyai ösztönének csalhatatlan megérzését és próbáljunk számot adni önmagunknak tudatosan erről az ösztönös itéletről.

Protestantizmus és unitárizmus: ez a két szellemi irányzat, amelyet le kell mérnünk s ezeknek *jelen életünk irányitására való képességét meg kell állapitanunk.* Már a felületes szemlélő is észreveszi a két fél magatartásán a különbséget. Természetesen csak két olyan ember magatartásán ismerhető ez fel, amelyiket valóban átjárt felekezetének gondolkodása és érzésvilága. Azonban mi nemcsak a felületes szemlélő magatartását akarjuk felvenni, hanem a mélyebbet látóét.

Mielőtt problémánk mélyére hatolnánk, egy igen fontos megállapitást kell tennünk. Azt, hogy a protestantizmuson elsősorban a Kálvin által beinditott szellemi áramlatot kell értenünk. Ugyanis Luther mozgalma annyira német és annyira arisztokratikus volt, hogy ezért egyfelől nem lehetett világmozgalom, másfelől nem tudta kielégiteni az ujkor demokratikus-polgári törekvéseit. A protestantizmus igazi kifejezője és par excellence példaképe Kálvin, akiben együtt van az ujkornak egész bölcsessége és praktikus magatartása. Igy lett ő az ujkor két vezető népének, az angolszásznak és és a skótnak a prófétájává s általuk rányomta bélyegét a mai világ egész berendezkedésére.

Azt gondolhatná valaki, hogy most már problémánk gyökerénél vagyunk s itt a kiindulópont, ahonnan bejárhatjuk az egész kérdés területét. Azonban nem igy áll a dolog. A XVI. század s az utána következő századok története egymagában nem adja ke-

zünkbe a szükséges fonalat, amelynek segitségével eltájékozhatunk a kálvinizmus és az unitárizmus világfelfogásának bonyolult térképén. Ahhoz, hogy ezt valójában megérthessük, a kérdés történetét, genezisét kell ismernünk. S ez a történet magán Krisztuson is tul vezet a zsidó nép ősi századaiba.

Akármilyen különösnek látszik, a protestáns és unitárius világfelfogás harca ott dul az ószövetség lapjain s a harc azóta is folytatódik változó szerencsével mind a mai napig.

Kezdjük ott, hogy Jeruzsálemet elfoglalta Kr. e. 586-ban a babiloni hadsereg s ezzel a zsidó nép minden álma rombadölt. Ézsaiás a nagy próféta Kr. e. a VIII. században még azt jövendölte, hogy a zsidó népnek Messiás fog küldetni, aki alatt az egész világ egy nagy táborba egyesül, minden ellentét kiegyenlitődik s minden háboru megszünik. A vérengző állatok megszelidülnek s füvet legelnek, az emberiség egyetlen főnek: a Békesség Fejedelmének uralma alá kerül s az ő uralmának nem lesz soha vége, Isten állandóan az ő népével, az egész emberiséggel együtt marad, bün, rosszaság a földön nem lesz többé. Nevezzük e gyönyürüséges szép életeszményt *univerzalizmusnak*, mivel ható sugara az *egész* teremtett világra kiterjed.

Ebbe a fenkölt felfogásba ütött bele hatalmas öklével a babiloni birodalom. A zsidó nép fogságba vitetett s szinte belepusztult az idegen rabságba. A zsidó nép gyönyörü prófétai álmából fölébredt s ettől az időtől kezdve valami józan realitás-érzék kezdett kifejlődni az addig álmodozó népben. A próféták lassan elhallgatnak, álom-költőkre, illuzionistákra többé szükség nincs, de annál többre kezdik becsülni azokat, akik a zsidófajt a maga vértisztaságában elkülönözik az összes többi fajoktól s a zsidók Istenét: Jehovát a többi istenek felett uralkodó zsidó Istennek fogják fel. A Messiás el fog jönni, de nem a békesség fejedelme lesz, hanem a háborué. Feladata a zsidó nép megszabaditása az idegen rablánctól s uralkodóvá tétele az összes többi népeken. Az uj hitet a papok ápolják, akiknek világi vetülete, mintegy actio judaicája a farizeusoknak nevezett zártkörü társaság. Amint a zsidó nép elkülönült a többi néptől, ugy különült el a farizeus a többi zsidótól. S ettől az időtől kezdve a fajtisztaság, a törvénytisztaság lett a jelszó s ennek a nevében megvetés és kirekesztés alá került mindenki, aki nem zsidó, vagy aki nem farizeus. Ez a makacs kizárólagosság lett

az uj fogságutáni zsidóság eszménye és kifejezője a fogság utáni néhány bibliai irat, mint pl.: Ezsdrás, Nehemiás, Eszter könyve, amely a zsidó fajbiológizmusnak, a zsidó hitlerizmusnak, vagy az árja paragrafus mintájára mondjuk a zsidó paragrafusnak kódexe. Azonban még többet is hozott létre ez az uj szellem, amikor megalkotta a zsidó irástudók, a rabbik mondásaiból az uj felfogásnak megfelelő uj szent könyvet: a Talmudot, amely a legkiáltóbb ellentétben áll a Biblia univerzalismusával, amennyiben ez a könyv a késői zsidóság elkülönöző és önző világfelfogásának a hirdetője. Nevezzük ezt az uj életeszményt *partikularizmusnak,* mivel hatósugara kizárólag *egy népre* s e nép határain belül egy osztályra terjed ki.

Ennek a nemzeti szükkeblüségnek s főleg ennek a farizeusi elkülönülésnek lett világraszóló ellenségévé Jézus Krisztus. Ézsaiás próféta volt a kedvence s a názáreti zsinagógában az ő irását olvasta rá a saját életére s magát a mindenek Messiásának tartotta. Együtt étkezett vámszedőkkel és bünösökkel, mert a betegeknek volt szükségük az ő személyére. A farizeusok megszólták miatta, mert hisz a szemükben a vámszedő római bérenc volt s ezért a zsidó fajtiszták undok ellenséget láttak benne. De Jézus ezzel mit sem törődött. Az egyik vámszedőt tanitványának hivta el, a másiknál ebédre volt hivatalos és ki tudja még hánynál tett látogatást és vérig sértette ezzel a farizeusi társadalmat. S mikor mindez még nem volt elég, hogy a farizeusi világfelfogás iránt kitünjék szivből jövö, mély megvetése, egy napon kötélkorbácsot ragadott s végigvert az egész különködő társaságon s igy oktatta őket arra, hogy az önzésen tul fénylő magasságban ragyog az ő tiszta, szent, mindeneket szivébe fogadó nagy lelke. Egy ilyen életnek természetes vége volt a kereszt. A talmudista zsidó ujjonghatott, hogy saját jobbik énje az Ézsaiás lelkének megszállottja, a mindeneknél nagyobb próféta ott vonaglik a keresztfán. Igy bukott el az univerzalizmus, a megálmodott szép embertestvériség gondolata a közönséges, földhöz tapadt, farizeusi, gyülölköző partikularizmussal szemben.

Ha Isten nem gondoskodik valamiképen a jézusi egyetemes emberszeretet gondolatának fennmaradásáról, bizony nehéz helyzetbe került volna az uj eszmény. A gondoskodást egy Saul nevü rabbinövendék, egy igazi vérbeli farizeus képviselte. Megtérése azért

nagyjelentőségü, mert egy farizeus tért meg, egy magát elkülönöző, Jézust szivből gyülölő, önző lélek. A faji önzést s a farizeusi rövidlátást egyetemes szeretet s nagy odaadás váltotta fel szivében. De akármennyire is Jezusé akart lenni megtérése után, egy dologban farizeus maradt mindörökre. Azokról, akik mást hirdettek, mint ő hirdetett, azt mondta, hogy azok átkozottak s azokat ki kell taszitani az egyházból. S tette ezt akkor, amikor pedig nem is ismerte Jézus tanitását, tette azt akkor, amikor Jézus tanitásával szemben egy egész más világot hozott be a kereszténységbe, egy olyan világot, amely sok tekintetben rokon volt a farizeusi gondolattal. Nem mindenki jut üdvösségre — tanitotta Pál — hanem csak az, akit Isten erre kiválasztott. A fazekas egyik edényt méltóságra, másik edényt gyalázatra késziti. Igy az Isten is. Egyik ember üdvözülni fog, az, amelyikről Isten ezt elhatározta, a másik a kárhozatra fog menni, az, amelyikkel Isten az örök tüz irtózatában akarja megdicsőiteni önmagát. Mert minden, de minden Istent dicsőiti e földön. A kiválasztottak az ő dicsőségükben éppenugy, mint a szánalmas elesettek az ő pusztulásukban. Kiválasztottak, üdvösségre eltettek az egyik oldalon és pusztulásra szánt tömeg, massa perditionis a másikon: milyen irtózatos kegyetlen ellentét, a farizeusi világnézetnek egyenes öröksége. Csakhogy most többé nem egy fajta öltözik a választottság szineibe s nem egy fajta nézi le kegyetlen gőggel a többi fajtát, hanem egy kis vallási közösség, a császári kor kereszténysége néz felülről mindenki mást a világon. Igaz, hogy ez a kizárólagosság végül győzelmet jelentett ennek a vallási társaságnak, de hála Istennek ugyanakkor meg is feledkezett korábbi magatartásáról. Elfelejtette a páli kizárólagosságot, a farizeusi gőgöt az őt befogadó római és görög világgal szemben, de annál inkább éreztette azt azokkal, akik később ellene mondtak: az eretnekekkel.

Az ugynevezett középkor amennyire lehetett az univerzalizmus jegyében folyt le, ha az emberiség körét a keresztény világra korlátozzuk s azon tul egyenlőre látni nem akarunk. A legalsó társadalmi osztályok óriásit lépnek felfelé: rabszolgából jobbágy lesz, az állatból ember. Az alsó néposztály többé nem halhizlalásra alkalmas takarmány, amelyet minden további nélkül lehet feldarabolni és halastóba szórni, hanem üdvösségre szánt ember, akinek a sorsa ugyan nem fényes itt a földön, de Isten előtt egyenlő elbirálás alá

esik a földesurral. Egyetemes az üdv, mindenki számára el van készitve, csak fel kell használni az egyháztól előirt eszközöket, amelyekkel az üdvösség *mindenki* számára megszerezhető. Nincsenek tehát kiválasztottak és elesettek, mindenki maga fogadja el az Isten által nyujtott üdvöt, vagy utasitja el azt. Ez a középkor nagy univerzalizmusa, amelynek bármennyire kasztszerü a társadalmi berendezése, egyet sohasem felejt, hogy végeredményben mindannyian Istennek üdvösségre teremtett gyermekei vagyunk.

Ez a világfelfogás nem a Pálé, habár primitivsége miatt nem is teljesen a Jézusé. De a Jézus által hirdetett univerzalizmushoz a görög bölcselet tanulmányozásának segitségével sokkal közelebb tudott jutni a középkori kereszténység, mint korunk, amely pedig oly sokszor szeret egyetemes emberi u. n. demokratikus világszemlélettel dicsekedni.

Talán egészen természetesnek látszik, hogy a középkori társadalommal szembenálló s a kor végén a feudális társadalom szétzüllése és bukása után mindinkább feltörekvő polgári osztály egy olyan világot akart létrehozni, amelyben ő a gerinc, ő a kiválasztott, ő az uj törekvéseket hordozó osztály. Hasonló ez ahhoz, mint amikor Marx hirdeti, hogy a XX. században a világot a proletár osztály van hivatva ujjáalkotni. Egyébként is, de különösen az osztályuralom szektárius gondolatában a polgári és proletárosztály felfogásmódja sokkal inkább összevágnak, mint sem azt sokan gondolni mernék.

Az uj osztályuralmi gondolat hatalmas harcot kezdett a középkor univerzálizmusával szemben. Ez a középkori társadalmi rend, minden jóakarata mellett is tökéletlen volt s ezért könnyen ki lehetett kezdeni, de akik kikezdték, egyáltalán nem azért tették, hogy egy tökéletesebb szociális rendet valósitsanak meg. A polgárosztály az egyenlősités ürügye alatt aláásta az agrárosztály tekintélyét, de már a hasznavehetetlenné vált agrárproletárból csak városi proletárt tudott csinálni, amely ép olyan elégedetlen volt, ha ugyan nem elégedetlenebb, mint a földön maradó. Az uj vezetők könyvben, röpiratokban kigunyolták a középkor mély erkölcsi alapokon nyugvó céhrendszerét, amely igaz, hogy elavult már és a tehetségnek nem nyitott utat — de amely mégis csak tisztes rendbe foglalta az emberi társadalmat. Mert hiába, az ember lelkébe kitörülhetetlenül bele van irva az, hogy a lélek értéke és képessége szerint kell az emberi társadalomnak rétegeződnie, nem pedig külszin, összeharácsolt

vagyon vagy más üres csillogás szerint. Nos a középkorban megvolt a becsületes törekvés, hogy belső érték szerint hozza létre a társadalmi hierarhiát. Az uj vezetők ezt ásták alá, mert ez nem kedvezett az emberi ösztönök alsóbbrendü világának. Fel kellett szabaditani az ösztönöket, hadd éljék ki magukat tetszés szerint. Aki erősebb, raboljon többet, aki eszesebb igázza le a többit s jöjjön létre az ösztönök szabad versenye alapján egy uj uralom, a pénznek rabszolgatartó plutokráciája. Az uj világ demokratikus, hogy szabadulhasson az értékek arisztokratikus uralmától. Az ujkor egyenlőséget hirdet, hogy az alsóbbrendü ösztöneinek élő, ragadozó emberállat is belekerülhessen az uralomért küzdők táborába. Az uj ember lerázza magáról az egész középkori erkölcsöt, mint kényelmetlen, akadályozó ruhát és magára veszi az uj erkölcsöt, amelynek egyetlen tétele van, de ez irtózatos sullyal nehezedik rá. Szerezz pénzt és a pénz által uralkodj a világon.

A pénzt minden kor és minden ember értékelte, mint eszközt, amellyel az ember anyagi szükségleteit fedezheti. A középkor emberei közt éppen ugy találunk jó gazdákat, mint a mai nap s a pénzzel bánni tudás az erkölcsi alapon álló embernek mindig kiváló tulajdonsága marad. Az uj kor polgári osztályánál azonban nem erről van szó. Hanem arról, hogy egyes embereknek, a kiválasztottaknak, az igazi polgároknak *hivatása* a pénzcsinálás. Nem hedonista, élvhajhászó ez a mindenáron való pénzkeresés, annál sokkal több: önmagát megtagadó, saját jobbik énjét feláldozó, transzcendens törekvés, amely arra irányul, hogy az uj eszmény: a pénzcsinálás eszménye betöltessék. Az, akinek ez sikerül, arra mosolyog az uj isten: a Moloch bálvány. Az kegyelembefogadott, kiválasztott polgár, akinek hivatása, hogy a földön uralkodjék az uj isten nevében. Hangsulyoznunk kell azt, hogy ez az uj pénzszerzési vágy egyáltalán nem a keleti kényurak utálatos mohósága, ez sokkal inkább etika, élethivatás, amely óriási teherként nehezedik az uj pénz-vallás hivőire. A polgár vallásossága álvallásosság, istene álisten, de ez nem von le semmit az önátadás komolyságából, vagy komorságából, amellyel az igazi vallások hivői szoktak eszményeikhez ragaszkodni. Gondoljunk csak a nagy unitárius iró: Dickens karácsonyi énekére, amelynek főhőse Scrooge még a karácsonyi szentestét is irodája magányában tölti, hogy a pénzcsinálás komor szenvedelmének élhessen. A hozzá betérő, adománytgyüjtő jótékony-

sági urakat kiutasitja üzletéből, mert ő nem ért a szegénység problémájához s a szegénység ügye, vagyis — polgári nyelven szólva — a hitvány hitetlenek ügye őt nem érdekli. „Teljesen elegendő, ha ért az ember a saját dolgához és nem avatkozik mások dolgába. Engem a dolgom *állandóan* elfoglal. Jó mulatást Uraim!" Ezekkel a szavakkal dobja ki a szegények, vagyis a hitetlenek követét a Scrooge és Marley cég egyetlen élő beltagja, az elválasztott hivő, a polgári álisten mogorva aszkétája.

A Scrooge-ok által képviselt uj társadalmi rendnek meg van a hierarhiája és arisztokráciája, hisz e fogalmak s azok gyakorlati megvalósulása nélkül az ember nem élhet. Csakhogy az uj társadalmi létrát, annak fokozatait a pénzvagyon nagysága szabja meg. Demokrácia csak addig kellett, amig létre nem jött az uj arisztokrácia: a pénznek álarisztokráciája. Franklin Benjaminnak az apja állandóan ezt a salamoni mondást hajtogatta fia előtt: „Láttál-e az ő dolgaiban szorgalmatos embert? A királyok előtt álland, nem marad meg az alsó rendüek közt." (Példab. 22. r. 29.) Az angol szöveg a „dolgai" szó helyett „business"-t, a német „Geschäft"-et mond.[1] Tehát a szorgalmas, takarékos, pénzcsináló kereskedő, a sivár Scrooge a királyok elé teendő az uj értékelmélet szerint. Nagyon téved az, aki azt hiszi, hogy a polgári demokrácia a szellem jogát tette társadalmi törvénnyé. Egyáltalán nem! Ez a legnagyobb tévedés, amit elkövethetünk s a legnagyobb ámitás, amelyet az uj ember, a polgár azért terjesztett, hogy a szellemi arisztokrácia társadalmi rendjét a maga részére megnyergelje és azok támogatását a maga szürke, de veszélyes életfelfogása számára megnyerje.

Ez az aszottlelkü, kesernyés és mogorva polgári világ szerette volna az egész szellemi életet a maga képére és hasonlatosságára átalakitani s bizonyos területeken sikerült is. Legelsősorban a tudományban, ahol a hősies lendületü metafizikát teljesen kiszoritotta. Sikerült az erkölcs terén, ahol a szent helyét felváltotta a társadalmilag hasznos ember. Sikerült a müvészetek egy-egy ágában pl.: az irodalomban, ahol Dante isteni szinjátékát Zolának emberi alacsonyságai váltották fel. Legkevésbbé sikerült a zenében, ezt még a polgári kor laposssága sem tudta az egek magasságából lecsalni, csupán

[1] Lásd Weber M.: A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme (Bp. 1923.), 31 lap.

csak az utóbbi években. De ez rövid periódus, amelyet nemsokára megint a Mozartok, Haydnok és Chopinok isteni galériája fog felváltani.

Nos és mi történt az emberi lélek legmélyebb megnyilatkozásának: a vallásnak területén? Vajjon e téren maradt minden változatlanul? Ez szinte elképzelhetetlen, hiszen minden uj szellemi áramlat igyekszik az emberi lélek egész területét hatalmába keriteni! Nos a vallás terén is megtörtént a nagy változás. Luther merész német kisérlete után *Kálvin hozta létre azt az uj vallási formát, amely az ujkor emberének lelki alkatához volt szabva.* A polgári osztály magát kiválasztott osztálynak tartotta. Hivatása egy nagy kiváltság ápolása és ébrentartása, amelyhez csak ő ért, a többi osztályok kivül rekedtek a korláton. Ennek a polgári elhivatás-gondolatnak kitünően megfelelt Pál apostol teológiája, a farizeusi partikulárizmus egyházias átalakitása: a kiválasztottak különállásának és dicsőségének hatalmas erejü igehirdetése. Ezt a páli tant eleveniti fel Kálvin s ezért *a predesztináció tana a pro testantizmus legjellemzőbb és legcsalhatatlanabb ismertetőjele.* Joggal ragaszkodtak hozzá annyi megpróbáltatás közben a kálvinista hivők és lelki vezetőik, mert mihelyt a predesztináció tana elesik, vele együtt esik az egész protestáns szellemi világ is. Ezért mondta Luther, hogy az ujszövetség legragyogóbb része a rómaiakhoz irt páli levél és ezért tartotta érdemesnek századunk neokalvinizmusának nagy vezére Karl Barth a római levélről egy egész külön könyvet irni, amely ma már világhirüvé lett.

Mi a predesztináció tanának lényege? Az, hogy minden ember rossznak születik s a rosszaság éppenugy hozzátartozik az ember mivoltához, mint pl. a bőre, amiből ki nem bujhat. A rosszaság következménye az örök kárhozat. De Isten egyeseken, akiket a világ teremtésekor már kiválasztott, megkönyörül és ezek az üdvösségre jutnak. Lényegileg ezek sem változnak meg s nem saját megtérésük által üdvözülnek, hanem tisztán Isten ingyen való kegyelméből. Az ilyen kiválasztottaknak Isten azt a hivatást adja a földön, hogy a jót, főleg a társadalmi életre jó és hasznos dolgokat megvalósitsák. Tehát egy kifelé irányuló uj célt kapnak az elhivatottak: a *munkát,* az állandó szakadatlan munkát. Ezáltal a munkának egészen külön hely jut az uj világ etikájában. Feleslegessé válik az ember befeléfordulása, a szemlélődés s a szemlélő-

dés utján való belső tökéletesedés, mivel ez — az uj felfogás szerint — ugyis lehetetlen. Az emberi lélek teljesen kifelé fordul, teljesen a hasznos munka sikerével méri az emberi élet értékét és ezzel létrehoz egy oly hajszolt, örökké tevékeny, de csak kifelé tevékeny életformát, amely végül is a mai nyugtalan, idegbomlasztó, mondhatnám őrületes tempóhoz vezet, amelyben többé semmi helye nincs a saját lelkünk gondozásának. Ez csak aféle luxus a mai autóvezetők és taxisofőrök világában, még pedig a haszontalan emberek, a rajongók, a szentek és a költők henye ábrándozása. Ime idevezetett a kiválasztottságról és a kiválasztottak munkájáról szóló „nagyszerü“ ujkori kálvinista tanitás!

De kik az elhivottak? kérdezheti valaki, mint ahogy sokan zaklatták e kérdéssel a hivek közül abban az időben a kálvinista lelkészeket is. Azt nem lehet tudni, de állandóan hinni kell, hogy Isten engem is, téged is elhivott. S aki ebben a hitében minden kétségeskedés nélkül állhatatosan az utolsó percéig megmarad, az bizonyára üdvözülni is fog. De mit csináljon az ember, ha jön a kétség? Küzdjön ellene, mint az ördög kisértésével szemben és legyen állandóan elfoglalva a hivatásbeli munkájával, mert akkor a kétségnek nem lesz ideje lelkébe lopódzni. Ismét csak a kifelé irányuló munka van ajánlva egyetlen orvosszerül. Ez már a második nyomós ok arra, hogy a kiválasztott ember hasznos munkát végezzén és állandóan dolgozzon.[1]

A kálvinista gondolat tovább nem feszegethette és nem épithette ezt a kérdést annak a veszélye nélkül, hogy teljesen kiszolgáltatja magát egy társadalmi osztálynak: a polgárságnak. De ez nem akadályozta meg a polgárságot abban, hogy a maga vélt hivatását: a pénzcsinálást ne találja igazoltnak és a pénzcsinálás terén elért sikereit a kegyelemből való kiválasztás jelének. Hiszen a pénzszerzés számára elhivatás volt, amellyel véleménye szerint uj és jobb társadalmat hozott létre és egyben hatalmas munka, amelyet önmegtagadóan végzett s amely alkalmas volt a kételkedés hangjainak elnémitására.

Nem mondjuk és nem is állithatjuk, hogy a kapitalizmus egészen a mai napig megtartotta tételeinek vallásos igazolását. De akkor, amikor megszületett, buzgón kereste azt, hiszen a világ nem

[1] Lásd; Weber M.; i. m. 71. lap.

volt annyira hitetlen, hogy isteni igazolás nélkül bármely társadalmi osztály merészelt volna élni és dolgozni. Természetesen a kapitalizmus ma már megöregedett és igazán nem érzi szükségét szellemi, vallásos önigazolásának. Ma már csak a pénzeszsák maradt vissza s egy tőle nagyrészt elhajitott szellemi fegyvertár, amely keresve keresi létének értelmét és fennmaradásának lehetőségét.

Korunkban ismét kérdéssé válik a régi téma: *a polgári partikularizmus és a szociális jellegü univerzálizmus közt kell választani a világnak* s ennek a választásnak láza gyötri ma az egész emberiséget. Napról-napra világosabbá válik, hogy az ujkori polgári eszme nagyon téves és nagyon ártalmas erkölcsi alapokon nyugodott. Ez az eszme végül is oda vezetett, ahol milliók jaja és átka kinozza a fönálló társadalmi rend fülét és egy megriadt középosztály keresi az uj rend erkölcsi alapjait, amellyel megválthatja a szenvedők nyomoruságát, testi-lelki elesettségét. A mai kor szabaditás és megváltás után kiált és keresi azokat a vallási formákat, amelyek az uj törekvésekre ráütik a szellemi, vallásos igazolás bélyegét, mert anélkül soha senki nem mert elindulni uj utra és nem fog merni sohasem, mig ember lesz a föld hátán. Igy következik ez az ember metafizikai alkatából.

Napjainkban két társadalmi osztály küzd az emberiség, vagy jobban mondva a nemzetek megujhodásáért. A fontosabbik tényező a szellemi kérdésekkel foglalkozó középosztály, amelyet csak egy ideig tudott lenyügözve tartani a polgárság, végül is nagy szellemi erőfeszitéssel, a kötelek széttépésével leszakitotta magát a cölöpről, ahova nemes szép lelkét kipányvázták. Ma ez az osztály jár az élen s mindenütt hirdeti, hogy nem egy osztály jól tartása a milliók feladata, hanem *a nemzet felemelése, a milliók jobb és emberibb sorshoz juttatása a főcél*, amelyet a hatalom birtokosainak szem előtt kell tartaniok. Életünk a millióké! kiáltják az uj világ hősei a kisemmizettek és a jóllakottak felé egyaránt, amazoknál odaadó szeretetet, emezeknél keserü gyülöletet és undok rágalomhadjáratot váltva ki maguk iránt. A milliók felé forduló mérhetetlen szeretet a jellemző vonása ma minden kilengése ellenére az uj nacionalizmusnak is, amely korántsem azonos a polgárság önző, kizsákmányoló, u. n. nemzeti gondolatával, hanem azonos azzal a mély könyörülettel, amelynek szive esik meg a tömegeken, mert olyanok, mint a pásztor nélkül való juhok, mint a lepuffantásra szánt mezei vadak.

Ez a nagy könyörület a mai középosztály legszentebb érzelme és feladata, mert csak ezzel lehet a szétvert, széthullott tömegeket a tudatlanság jármából, a betegségek fertőzetéből, a nyomoruság tengermélységéből kiemelni.

A középosztályon kivül ott állanak a milliók is, küzdvén életük felemeléséért. De ebben a harcban, amelyet folytattak és folytatnak, mennyi eltévelyedésnek vannak kitéve! És ez nem is csoda. A tudatlanság könnyen felül az olyan együgyü elméleteknek, mint a marxizmus, a mai nyomor borzalma könnyen vezeti a szegény meggyötörtet olyan utakra, ahol vele legmélyebb érzelmeit: a nemzeti és vallásos eszmét vagy érzést tagadtatják meg s még könnyebben esik ugyanabba a hibába, amelyben elnyomója, a polgári világ leledzett, t. i. az anyagi jólét mindenek fölé való helyezésébe és ennek istenként való imádásába. De ma már a tömegek is ébredeznek, mert uj életre kelti őket az a szeretethullám, amely a középosztályból indul feléjük. Az ember, akármilyen elrugaszkodott legyen is, *egy* nyelven ért s ez a nyelv az emberek és angyalok nyelvénél is zengőbb szeretet. Ez nyitja ki ma milliók szemét s ezek boldogan kiáltanak fel: „Hát mégsem vagyok utolsó, hát mégis törődnek velem, hát mégsem csak vágóhidra szánt áldozati barom vagyok a kapitalizmus oltárán, hanem ember, szeretettel körülvett, többre hivatott ember".

Ime, ez az eljövendő kor nagy titka, a kulcs, amely sziveket nyit azok számára, akik nyitni tudnak. A világot ma egy óriási szeretethullám járja át és a társadalmi összefogás nagy kozmikus öröme tartja szent remegésben a népeket és nemzeteket. Vajjon hol találják meg az uj idők vezérei és főleg a vezetésre hivatott, szellemies középosztály azokat a szent eszméket, amelyek az uj világnézetet isteni pecséttel látják el? Hol másutt, mint az evangélium hősénél, a szeretet teljességénél, a názáreti Embernél. Jézus evangéliuma ma olyan uj, mintha most született volna e világra.

Nekünk, unitáriusoknak ezt az evangéliumot kell hangsulyoznunk, ha a mai és a jövő ember nyelvén akarunk beszélni. Nem azt az agyongyötört, dogmákkal eléktelenitett, Pál által kiforgatott kereszténységet kell hirdetnünk, amelyet ugyan a többiek utonutfélen kinálgatnak, de amelyre nagyon keveset ad a mai ember, hanem azt az evangéliumot, amelynek egyetlen tétele a mindeneket átfogó nagy Szeretet. Jól értsük meg: amikor szeretetről beszélünk,

nem erkölcstani elvről van szó, hanem a legmélyebb metafizikai valóságról. Aki Jézusban minden dogmai avatagság nélkül elmerül, az egyszerre csak megérzi, hogy ez a világ egy nagy Sziv, amely a szeretettől dobog és én, az ember e szivtől szivet örököltem, amely boldogan felel a hivó szóra: szeretek Uram, szeretek, szeretek. Ime örökséget kaptam, amelyet senki el nem vehet tőlem, amig én ki nem dobom lelkemből és gyülölettel nem helyettesitem azt. Ime ajándékot kaptam bölcsőmbe születésemkor, amely hozzám tartozik elidegenithetetlenül, mint a Sziv, amely mellkasom közepén él és dobog. Nem születtél eleve rossznak, nem vagy a bünök ruhájába levetkőzhetetlenül öltöztetve. Szabadságra hiv az Isten, a szeretetnek nagy szabadságára, ahol a bünnek, a gyülöletnek ártó hatalmai elveszitették erejüket. *Ezt hirdeti Jézus nyomán az unitárius evangélium is.* Számunkra nem a hit az egyedül üdvözitő valóság és nem is a legnagyobb dolog. „A hit a tökéletesség kezdete, a szeretet a legmagasabb foka“ hirdeti Dávid Ferenc. S különösen távol áll tőlünk az a hit, amely folyton gyötri az egyént, hogy vajjon az ő hitéért befedeztetett-e az ő büne, amely kiirthatatlanul hozzá tartozik s amely befedezés nélkül ő az örök gyötrelmek martaléka lesz. Nem ez a mi főproblémánk! Mi a szeretetnek roppant áramát érezzük átfolyni egész lényünkön, mikor Istenre, az ő Krisztusára és Jézus Krisztus testvéreire, a szeretet edényeire: az emberekre tekintünk. „Ha valamit ragaszkodóan szeretek s tudom, hogy én is szerettetem, egészen *azé* vagyok, odavisz, ahová akar. A szeretet természete, hogy belsőd megnyilik az előtt, akit szeretsz, minden akaratod benne él, mindenestől tetszik neked. A szeretet Krisztussal egyesit, betölt, tökéletesit. Nézd és szeresd őt, Krisztust, aki ilyennek mutatta magát, hogy szeretheted mint testvéredet, mint szószólódat Isten előtt.“ Igy irja Dávid Ferenc, majd egy másik helyen ezt olvashatjuk ugyancsak őtőle: „A szeretet végcél, üdv forrása, Isten szeretete mihozzánk. A szeretet Isten s az Isten szeretet, mely a szentléleknek mintegy belénkömlése által minket fölgyulaszt... Miért mondatik Isten inkább szeretetnek, mint hitnek? Mert az isteni természet tulajdonsága nem a hivés, hanem a szeretet...“

Ime a szeretet beléömlése által mi Istennek fiai vagyunk, mindannyian kik e földön élünk. A legelvetemültebb, a legrosszabb ember szivét is meg lehet inditani a szeretet cselekedeteivel s ez a

kezesség arról, hogy nem veszett el a földön a leghitványabb sem, mert az isteni szeretet keresi azt és majdan meg is találja azt. *Az unitárius evangéliumnak a jóságba, a szeretetbe vetett hite az, amire oly nagy szüksége van e világnak, ha törekvéseinek vallásos megszentelését keresi.* Ez egy uj univerzalismus, *egy uj középkor,* amely megszabadult és megszabadit az elmult középkor farizeusi eretneküldözéseitől és borzalmas átkaitól, de még inkább megszabadit az u. n. ujkor polgári önzésétől, sivár lelkiségétől, öngyötrő sötét vallásosságától, amely már el is veszett mint sekély ér a sivatag puszta homokjában.

Nekünk nincs predesztinációs borzadályunk, nekünk nincs a saját bünös lényegünkbe elmerülő köldöknézésünk, de éreznünk kell, ha ugyan a jézusi evangélium átjárt bennünket, hogy talentumokat kaptunk Istentől: elsősorban a szeretet talentumát, amely ugy gyarapszik, ha minél bőségesebben szórjuk világgá. És ha vétkeztünk, ha rendeltetésünket nem teljesitettük, ha gyülölködtünk, van, aki megbocsát: a szeretet égi Atyja, aki tudja, hogy csak egy ideig lehet elkóborolni az atyai háztól, mert a szeretet melege édesebb mindennél és visszahoz egyéneket és nemzeteket a közös tüzhelyhez: az Atya szivéhez.

Nos ez a mindeneket átjáró szeretet, az emberi jóságba, a lelki tökéletesedésbe, a szeretet megvalósulásába vetett nagy hit az unitárius evangélium százados öröksége, amelyet magától Jézustól örökölt, de amelynek kifejtése csak az elkövetkezendő századok feladata. Igen ez igy van: Jézushoz annál inkább közeledünk, minél jobban távolodunk tőle időben. Most van az óra, a teljesség órája, amikor az emberiség ismét egy lépést tehet az ő örökszép evangéliuma felé.

Ennek a lépésnek megtételére és az evangélium szerint való járásnak megtanitására van hivatva az egész világon a szellemi kérdésekkel foglalkozó középosztály. Mint anya a gyermekét tanitja járni, ugy kell a megujhodott vezető rétegnek egész nemzeteket járni tanitani. Ez a jövő feladata. A mai kisérletek még csak a kezdet kezdetét jelentik csupán. Sokhelyt még nem látják az uj világ felépitéséhez szükséges evangélium nagy és sorsdöntő szerepét. Ma még sok helyt csak emberi eszközökkel próbálkoznak s csak munka közben fognak rájönni arra, hogy az ember metafizikai, azaz vallási alap nélkül nem érhet el a világon semmit sem.

Az uj vallási eszmének azonban nemcsak a társadalom számára vannak mondanivalói, hanem az egyén számára is. Az unitárizmus akkor, amikor világszemléletének központjába az Isten mellé a jóraképes embert állitotta, kimondta azt is, hogy e földön *a legnagyobb érték a lélek szellemisége, amelyet müvelni az ember legfőbb hivatása.* Mig a protestantizmus, majd a kapitalizmus a munkát tette értékelésének alapjává s mindenkit azzal mért, hogy milyen és mennyi hasznos munkát végez az egyén az emberi társadalom szempontjából, addig az uj vallási eszme, az uj unitárius jellegü középkor szakitani fog ezzel a protestáns felfogással. Ma már jól látjuk, hogy a sok gépcsinálásban és a sok pénzolvasásban hatalmasra megnőtt az ember keze, de összezsugorodott a szive és összeaszott a lelke. Ma már gyárakban és hivatalokban, reggeltől estig, vagy késő éjszakáig robotol az agyaglábu és vasszivü homunkulus, az ujkor visszataszitó, szörnyü csodája. De hol van *az ember,* aki lelkére is gondol, hol van az ember, aki a tülkölő kocsiszörnyek orditó lármáját tul tudná kiáltani szivének véres kiáltásával, amely ezt harsogja: én ember akarok lenni, ember, aki olvas, aki ir, aki zenét hallgat s akinek ismét van ideje önmagába mélyedésre: *a vallásos szemlélődő élet gyakorlására...* Ezek az uj emberek, ezek az uj lélekembriók már csiráznak, már fejlődnek, holnap megszületnek, azután sirni kezdenek, hogy holnapután, mikor mi már talán tul leszünk a földi téreken, hangosan hirdessék a világnak: Az Ur megujitotta a föld szinét s létrejött az uj csoda, *az egész ember,* akinek van ideje munkára, de van ideje lelki befeléfordulásra is.

Az uj világban is lesznek értékkülönbségek és lesz létrázat is, amely az égig ér s az emberek szállnak fel s alá rajta s gyakorolják a hivatásukat: Istennek különböző mértékben való szinelátását; azonban a létrafokon való magasabbra jutás nem a pénztárca tartalmától fog függeni, mint a kapitalizmus hamis lépcsőzetén, hanem egyedül attól, hogy ki mily szellemi talentummal jött e világra s hogy milyen odaadással igyekezett azt gyarapitani. *A szemlélődő élet* — munkával összekötve — *ismét visszanyeri a maga megbecsülését az uj világban.* Ezért hangsulyozzuk oly sokszor a biblia olvasásának szükségességét, mint a visszatérő vallásosság alapját. Sokan kifogásolják ezt, a biblia sok avult és ma már alig érthető része miatt. Ezen azonban segiteni lehet. Az aka-

dékoskodóknak azt mondjuk: ha valaha valaki szebb életet él, mint Jézus és ezt az életet valaki könyvben megirja, az elsők közt leszünk, kik az uj életirást fogjuk ajánlani olvasásra az elmélkedő emberek számára.

Ezek azok az igazságok és ezek azok az új szempontok, amelyek az elkövetkezendő emberöltőkben fel fognak támadni. Lehet, hogy vannak közöttünk is, akik ebben kételkednek és lemondóan mosolyognak. De ez azokat, akik századok távlatán át néznek és az emberiség jövőjében hisznek és biznak, nem zavarja. Ezek az eszmék örök isteni igazságok, amelyeket ma elborithat az éjszaka sötétsége, de hiába az éjfél erőlködése, mert az igazságok feltámadnak, mint hajnalban az örökké diadalmas fényes napkorong. Csak az a kérdés, hogy mennyi bukdácsolás, mennyi tévelygés, mennyi félrefogás után jön rá az ember az igazságokra. Mert a tévelygés szenvedést, az igazság felismerése pedig üdvösséget jelent.

Utóbbi időben mind gyakrabban visszatérő vizióm van: keresem, kutatom, hogy vajjon mi mai unitáriusok, a tiszta jézusi szellem kisszámu örökösei, vajjon mit fogunk tenni a célból, hogy ezt a folyamatot siettessük. Vajjon felismerjük-e hivatásunkat és bátor magatartással követjük-e az eljövendő kor hivó szózatát? Kétségtelen, hogy ehez hősies magatartásra, keresztthordozó készségre volna szükség. Vajjon lesz-e bátorság bennünk, hogy akár az egész világgal szemben is felvegyük a harcot éppen e világ üdvösségéért és boldogulásáért. Nagy és nehéz kérdések, amelyekre ma még aligha lehet feleletet kapni. De ha egyszer igenlő lesz ez a válasz, akkor ujjongva zughat az ének: Győztél Te Hatalmas! a harcot magunkért folytattuk és Te veled vivtuk meg a Te országod, a Szeretet országának eljöveteléért. Legyen áldott a Te szent neved mindörökké!

Iván László dr.

A lelkészi szolgálat mai jelentése.

(Mureşköri lelkészkörben tartott felolvasás.)

Sokszor elhangzik az a vád, hogy a papi osztály improduktiv elem s csak fölösleges tehertétel a társadalmi élet számláján. Különösen a nagy világégés utáni koncertben vált érezhetőbbé ez a hang s a nyilván kiütköző disszonáncia társadalmi köreinket egyelőre nem nagyon zavarja a műélvezetben. A durva anyagiasság jégmezőin, — hová az ürben vágtató földgolyóbis tévedt a teremtés koronájával, — mindenki fedél alá kivánkozva, elsősorban önmagára gondol. Ma minden háznak megvan a maga egyéni és külön osztálygondja s a nagy közönségre ez egyszer közömbösen hat, hogy kiket ültettek a vádlottak padjára.

A józan belátás előtt szükségtelen hangoztatni, hogy itt nem rólunk, nem egy osztályról van szó. Épen a közömbös társadalom érdeke, a legimpozánsabb épület, az ember felépitésének szent ügye követeli meg, hogy a váddal nyiltan szembenézve elsősorban magunk között tisztázzuk a kérdést, milyen összefüggésben állhat a régi eszmény a mai idők lelkével.

Παντα ρει — állapitotta meg már egy félezredévvel Kr. e. Heraklitos. A létnek szakadatlan folyamában nincs megállás. Minden ömlik és változik, s ez az örök folyam a történelem gátjait egyáltalán nem respektálja. Módosulnak a hitvallások s módosul az egyházi szolgálat is. Változott viszonyok között a régi megkövült felfogással és szereposztással csak természetes, hogy a vádat igazoljuk s a haszontalan szolga szerepét töltjük be.

Helyezkedjünk magasabb álláspontra, vegyük úgy, mintha csak körülálló szemlélők és megfigyelők volnánk s idézzük magunk elé egy hétköznapi istentiszteletnek jól ismert lefolyását.

Adva van egy falusi templom, melyből a reformáció tulbuzgósága a művészetet számüzte s mely a poros, pókhálós, vagy épen lemállott falaival érthetően magyarázza, hogy még a jóizlésnek sincsen benne keresni valója. Reggeli harangszóra megjelennek a belső

emberek — ide értve a harangozót is — s az üres templomban tőle telhetően végzi mindenik a maga mesterségét. A köznek munkása innen szabadulva folytatja napi robotját, de az önmagára eszmélő lélek tisztán látja, hogy itt minden alszik s az egész templomi szolgálat fölött valami fojtó légkör, évszázados álom terjeszkedik. Hiszen igaz, hogy „olykor a jó Homerosz is szundikál“. De amit irt, az évezredekre szóló és kiható klasszikus munka volt.

A mi szolgálatunk is lehet a klasszicizmus régióit érintő, tökéletesebb munka, ha szakitunk a liturgusi varázslathoz füzött ósdi felfogással s feladatainkat a mai idők nyelvén és szellemében fogalmazzuk meg, nem várva, hogy a jövő gyümölcse ölünkbe hulljon.

A rossz gazda örökösen az idővel bajlódik; a sikertelenség okát sohasem magában, mindig az időjárásban keresi. A bölcs tapasztalat azonban hamar felismeri, hogy az időjárást nem elég szidni, ahhoz alkalmazkodni kell.

A mai idők társadalmi tevékenységre utalnak, s e téren fokozott éberséget kérnek számon tőlünk. Figyelmünket nem kerülheti el semmi olyan körülmény, ami vallási és nemzeti értékcsökkenést, vagy gyarapodást mutat népi életünkben. Nekem szivügyet képez s komoly gondot ad az a tény, hogy népesedési mérlegünk csak veszteségről vagy legjobb esetben stagnálásról számol be évről-évre. Én ezt nem tudom magamban azzal a rideg megállapitással elintézni, hogy a fehér faj kultúrájával együtt kiveszőben van. A rosszmáju vigyorgásra pedig, hogy egy pap, mit tud ezen segiteni, egy példával felelek. 1934 végén azon tünődve, hogy olyan népes gyülekezetben, mint az enyém, mi okozhatja a lélekszám visszamaradását, rájöttem a megdöbbentőn egyszerü magyarázatra. Egy szomszédos mezőségi faluban kifogástalan orvosi müszerekkel dolgozik egy szülésznő, akit anyaság elé néző hiveim tömegesen kerestek föl. Sajnos, ez nem helyi tünet, a népnyomor másutt is segitségére van annak a titkos kéznek, még az életforrását ilyen eszközökkel is igyekszik végérvényesen elzárni.

Más út nem volt számomra: következő újévi beszédemben az ilyenkor szokásos telt ház elé vetitettem az ókori kegyetlen görög anyának a képét, ki érzéketlenül nézte, hogy az életre alkalmatlan gyermekét egy magas hegy ormáról a mélységbe lökjék. Mennyivel visszataszitóbb — hirdettem — annak a mai anyának a képe, ki a társadalomnak meg nem született, talán kiváló, hasznos tagját

engedi bünös úton megsemmisiteni. Ez a cselekedet megbocsáthatatlan, semmivel sem menthető, a legsötétebb bün s a faj életjogát eljátszó, az ellenfélnek kezére játszó, hütlen árulás bélyegét hordja magán. Gyilkosság és öngyilkosság egyszerre.

Nem áltatom magamat azzal, hogy a mostani feltünő népességi szaporulat egyh. községemben egyenesen fellépésem következménye, (kevés volt a halálozás) de az a tény, hogy a görög anyánál kegyetlenebb anya képe mélyen belevésődött a lelkekbe, bele-ment a köztudatba a „nemzeti nagylét gyásztemetőjét“ felidéző sötét árulás s ma a titkos müveletet megbélyegzőbbnek tartják. Az is megnyugtató tény, hogy a mult év folyamán megáldott ujházas nők eddigelé majd kivétel nélkül vállalták az anyaság nemes feladatát.

Nem egy elszigetelt jelenség, számos példa unszol arra, hogy kulturális közbelépéssel népünk egészséges gondolkozását egészséges életmód is kövesse. Csak futólag érintem, hogy a gazdasági fellendülésben tejszövetkezeteink hasznos tevékenységet fejtenek ki, de az már elszomoritó, mikor a tej ára selyemruhára megy s a gyermek a tápláló tej elvonásával silány kosztra kényszerül, hogy emelje azt a gyermekhalandósági százalékot, mellyel országunk az első helyen vezet. Hát a tüdővésznek milyen szörnyü aratása van épen az egészséges észjárás és életmód hiányában még a müveltebb városi rétegek között is. Arra a fontos szerepre, mit az élet e téren osztott ki számunkra, ezuttal bővebben nem terjeszkedem ki. Maradjunk csak meg az első példa, a gyermek mellett, kit még a keresztviz, a bölcső előtt kell szeretni és megmenteni.

A régi idők kényelmes felfogása megengedhette, hogy mások kereszteljenek, hitoktassanak és konfirmáljanak nekünk gyermeket, bár az unitárius szempont akkor sem engedte meg. Ma az istentiszteletet mulasztja el az, aki ezt elengedi. Hát még milyen nehézségekkel kell megküzdenünk, hogy az iskolában népünkkel szemben vállalt szent hivatásunkat lelkiismeretünk szerint elvégezhessük?! S hogy mit jelent az egyházközség számára hitvallásos iskolája és saját népháza, valóban értékelni csak az tudja, aki át van hatva a mai vallásos nevelés, népmüvelés fontosságától s ezeket az áldásos intézményeket nélkülözni kénytelen.

Tévedés volna azt olvasni ki e megállapitásokból, hogy ezek szerint a templomi szolgálat a mai népnevelésben csak másodrangu tényező az iskola és kulturházak mellett s tevékenysé-

günk sulypontja a szociális hivatás, a társadalmi müködés szinterére helyeződött volna át. Nem. A vallásnak pótolhatatlan nevelő és fegyelmező őserejét évezredeken át a templomok nyujtották s a lelkészi szolgálat központja ma is a templom, hová be kell vinnünk a müvészetnek minden olyan remekét, ami hitelveinkkel összhangban áll. Külső és belső csinnal egyaránt ugy kell azt berendeznünk, hogy a vallásos elmerülés otthonosan érezze magát benne s a buzgóság ugy óhajtozzék szent békéjére, mint az erdők szomjas királya a „szép hives patak“ vizére.

De itt nem állunk meg. A palást templomból kijövet is vállainkon marad, legalább is ott érezzük. A templom áhitatát átvisszük a családi szentély, az iskola, az egyleti, társadalmi munka levegőjébe s a felelősségteljes hivatás sulya alatt állva érezzük, hogy a lélek harangoz s a lelkek sugaras találkozásából orgonazugásszerüen vehető ki, hogy az Urszolgálat nem szakadt meg, az istentisztelet az őrhelyeken tovább folytatódik. Az uj bort uj tömlőbe töltjük s ez a sokszor lebecsült és kigunyolt életpálya uj tartalommal uj értelmet nyer. Az ilyen terméshozó kötelességteljesités ércfaláról pedig minden gunynak és gonosz vádnak méregbe mártott nyila sértetlenül pattan vissza.

Heraklitos — hogy ismét a görög bölcset idézzem — az ősi principiumot az ide-oda lobogó tüzben látta. Az ut lefelé: a tüz kialszik; az ut felfelé: a tüz ujraéled...

Nem szükség tüzimádónak lenni, hogy ezt a principiumot mi is életelvvé tegyük. Amig szent vallásunk, szerencsétlen fajunk jobb sorsáért emésztődve a hivatásérzet, a lelkesedés lángját élesztgetjük és oltalmazzuk a körülöttünk duló viharban, addig utunk magasra ivel s nem kell tartani attól, hogy a durva anyag, a parlagi élet lejtőjén a mélybe zuhanunk. Árva ujjainkat egymásnak nyujtva és egymás kezébe kapcsolva, mint sorstestvérek célegyenest haladunk előre a páli levél értelmében: „amik előttünk vannak, azoknak neki dőlvén; amik hátunk megett vannak, azokat elfelejtvén.“

A testvéri együttérzés, az emberi részvét fogalmát a kereszténység után a mohamedán világnézet is szentté avatta.

„Mit látok!“ — kiáltott fel elámulva Mohamed szolgája, midőn végső percein a földön fetrengett s az ura könnyezve reá borult. „Embert látsz elesett testvére fölött“ — szólt a nagy próféta megindultan.

A lelkészi szolgálat mai jelentése.

Egyszer egy balesetnek voltam szemtanuja s mélyen a lelkembe idegződött az a kép, amint a mentő az áldozat mellé térdelve minden tehetségét összeszedte, hogy mesterséges légzéssel eszméletre hozza és ujból talpra állitsa. Nagy, világra szóló baleset, végzetes szerencsétlenség sujtotta földre népünket a szabad levegőtől megfosztva, az életnek Isten adta, természetes jogaiból is kitagadva.

A népnevelő, aki lehajlik hozzá, hogy aléltságából öntödatra keltse, hogy a vérkeringést elinditva a rendes szivmüködést elősegitse, *az a népnevelő nemes tisztének sokrétü és águ nehézségei között a pusztitó elemekkel birkózva a legszebb formában van; szolgálata teljes és semmiben sem nélkülözi a templomi áhitatot.* Meleg szivével a rideg ceremóniák fölé emelkedett s valóban az Urnak áldoz, mert egy szentebb, egy boldogabb jövő oltára előtt hullott térdre.

Keresztesi Dénes.

Sz.: 2—1936.

Pályázati hirdetés.

Az Unitárius Egyetemes Lelkészkör pályázatot hirdet egy „Unitárius Induló" szövegének megirására. A szöveg, indulónak megfelelő alakban kettő, legfeljebb három versszakasz legyen. Az unitárius hitelvek feltétlen szemelőtt tartandók.

Pályadij 1.050 lej. Határidő 1936 május 31. Pályázatok idegen kézirással, jeligével Pál Dénes lelkészköri elnökhöz nyujtandók be: Simoneşti, jud. Odorheiu.

Megjegyzés: Ha a pályázat sikerrel jár, a nyertes szöveg megzenésitésére hasonló diju pályázat hirdettetik ki.

Akik az első pályázatra benyujtott pályamunkájukat visszaóhajtják kapni, eziránti megkereséseiket 1936 március végéig sziveskedjenek Pál Dénes elnökhöz eljuttatni, mert a határidő lejárta után a pályamunkák a jeligés levelekkel együtt megsemmisittetnek. Közöljük azt is, hogy az első pályázat alkalmával csupán a beérkezett szövegek nyertek elbirálást s szöveg hiányában a zenei rész birálatlanul maradt.

Simoneşti—Ormenis, 1936 január 1.

Pál Dénes,
elnök.

Fekete Lajos,
jegyző.

Enyedi György lectori működésének és külföldi tanulásának időpontja.

Azok az életrajzi adatok, melyeket Uzoni Fosztó István nyomán némi változattal kézről-kézre adtak mindazok, akik a nagyhirü unitárius püspökről, Enyedi Györgyről irtak, az évszámok tekintetében felettébb téveseknek bizonyultak. Már Jakab Elek róla irt életrajza megdöntötte Uzoninak ebbeli legtöbb állitását, most pedig egy régebben megjelent, de általam is csak ujabban megismert kútfő adata nyomán hasonló sorsra jutnak nehányan még azok közül is, melyek érvényben maradóknak látszottak.

A „Le livre du recteur, Catalogue des etudiants de l'académie de Genève de 1559, à 1859" (Genève, 1860) c. kiadványból ugyanis kitünik, hogy Enyedi az 1584-től 1589-ig bezárólag terjedő hat év valamelyikében iratkozott be a genevai egyetem hallgatói sorába. Vagyis nem 1574-ben érkezett haza külföldről, mint eddig tudtuk, hanem legalább is tiz évvel később jutott ki oda.

Kijutott pedig megállapithatóan az emlitett évek közül a legelsőben, tehát 1584-ben, ennek is az elején. Bizonyos ez onnan, hogy maga beszéli el Szilvási Jánossal vitázó iratainak egyikében, hogy másfél évig időzött Genevában, valamivel tovább Padovában s ezenkivül utazásával együtt összesen három és fél évet töltött külföldön. Már pedig 1587 nyara végére itthon kellett lennie, mivel ekkor ruházták reá a cluji iskolában a rectorságot. A róla fennmaradt két emléktábla egyike szerint egy-egy lustrumig, azaz ötöt évig müködött az igazgatóságban is, a püspökségben (s egyuttal cluji magyar prédikátorságban) is.[1] Halála idejétől, 1597 őszétől visszafelé számitva ezt a tiz évet, egész pontosan hozzáilleszkedik

[1] A másik emléktábla azt mondja, hogy hat-hat évig volt igazgató is, püspök is, de ez csak az akkor szokásos gyarló számolási módszernek az eredménye, mit már a másik emléktábla is megcáfol, de csalatkozhatatlanul megcáfol az időpontok összevetése.

külföldi tanulása befejezésének egyedül lehetséges időpontjához, amit Padovára vonatkozólag tévesen jelölt meg ennélfogva Veress Endre is.[1]

Minthogy továbbá a Szilvásival folytatott vitájából az is kétségtelen, hogy neki bizonyos ideig tanitványa volt amaz, már pedig ez 1587. jun. 30-án lépvén a heidelbergi egyetem hallgatói közé, nyilvánvaló, hogy ez a tanár és tanitvány közötti viszony az elmondottak figyelembe vételével csak az 1584-et megelőző időben volt lehetséges. Ennélfogva igazat kell adni annak az állitásnak, hogy egyideig lectorságban is müködött a cluji iskolánál. Ez aztán magától érthetően csupán a külföldi útja előtti évekre eshetett s mivel arra is van adat, hogy hat évig viselte ezt a tisztet, 1577-től 1583 őszéig tartónak vehető ebbeli hivataloskodása. Igy aztán ő volt az a lector, aki Clujról számos társával, főleg egyházi személyekkel együtt elment volt Alba-Iulia-ra végighallgatni a Dávid Ferenc ügyének az országgyülés szine előtt való tárgyalását.[2]

Dr. Zoványi Jenő.

Sz.: 1 – 1936.

Pályázati hirdetés.

Az Unitárius Egyetemes Lelkészkör pályázatot hirdet egy alkalmi óda megirására: „A jóltevők emlékünnepélyére".

Pályadij: 500 lej. Határidő: 1936 május 31.

Pályamunkák idegen kézirással, jeligével az e. lelkészkör elnökéhez Pál Dénes lelkész Simoneşti, jud. Odorheiu küldendők.

Simoneşti—Ormenis, 1936 január 1.

Pál Dénes,
elnök.

Fekete Lajos,
jegyző.

---

[1] A paduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai. 1915. 82. l.

[2] Keresztény Magvető 1879. 111. l.

IRODALOM.

Korunk lelki válsága. Irta: Igaz Látó „Mai füzetek". 1. sz. Felelős kiadó: Dr. Iván László. Budapest. V. Kohári u. 4. sz. Budapest, 1936. Kis 8⁰ 37. l.

A „Mai Füzetek" cimen megindult új sorozat evvel a prófétai hangu füzettel veszi kezdetét, amelyben tulajdonképpen benne van programmja is. Ezt a programmot röviden igy lehet kifejezni: Harc a kereszténység elvilágiasodása ellen és harc az evangéliumi kereszténység visszaállitásáért. Ennek az első füzetnek a szerzője magát „Igaz Látónak" nevezi. Valóban helyesen is látja és itéli meg azt a lelki válságot, amelyben a mai kor embere él. Egy erőshangu feljajdulás, mely a jelenkor fojtó légkörében éltető levegő után kiált. Amennyire elfogult a multtal szemben, annyira helyesen itéli meg a jelent s tisztán látja a jobb jövő útját. Teljesen igaza van abban, hogy az egyháziasság nem jelent vallásosságot, hogy az egyedül üdvözités elbizakodottsága nem egyezik meg az evangélium szellemével, hogy az egyházak szociális téren sokat mulasztottak és hogy az egyházak politikai szereplése nem a vallás, hanem a külső hatalom érdekében történik. Ebből a válságból egyetlen út vezet ki. Az, ha az evangéliumi igazságokat korszerü módon ültetjük el a szivekbe, vagyis ha fölemelkedünk arra a magaslatra, ahonnan Istent, embert, Jézust nem a holt dogmák, hanem az evangélium világánál az öntudatos hit erejével nézzük. Igy tisztul meg a kereszténység azoktól a külső sallangoktól, amelyek kiforgatták igaz valóságából s új világnézet és új szociális programm alapján megkezdi Isten országának munkálását. A világos fejtegetések, a szép és erőteljes irály, a prófétai hang és az egészen át megnyilatkozó nemes ideálizmus kedves és élvezetes olvasmánnyá teszik ezt a füzetet, amelyet olvasóinknak jó lélekkel ajánlhatunk.

Előfizetési felhivás. Balázs Ferenc a cluji, oxfordi és berkeleyi teológiák elvégzése után bejárta a kerek világot. Miután

Berkeleyben elnyerte a hittudományok mestere cimet, Japánon, Kinán, Indián, Palesztinán, Törökországon át hazajött Erdélybe. Könyvei már angol nyelven jelentek meg. Rádiók nyilvánosságához jutott Amerikában, Japánban, Indiában, de őt az erdélyi magyar falu hivta, várta, követelte vissza magának.

Balázs Ferenc megadta magát a sorsnak. Ő vállalta teljes emberséggel, teljes felkészültséggel, akaraterejének, testének, lelkének, egészségének végső megfeszitésével azt az új néptársadalmi munkát, melynek megvalósitásáért az ő példája nyomán bizonyosan sokan fognak még küzdeni. Csak természetes, hogy hálából őt is utolérte az a kegyetlen fantom, amit röviden úgy szoktunk nevezni: „Erdélyi Sors". Balázs Ferenc vakációt kapott az élettől, hosszu és súlyos betegség alakjában, hogy megirhassa, mit látott, mit tett, mit akart és mit tudott elvégezni a küldetésből, mely ezen a földön rája bizatott. Balázs Ferenc testileg elesett a harcban, de lelkén nem gázolt keresztül a győzedelmes harci szekér.

Itt van az új könyve: „A rög alatt." Esztendők küzdelme, öröme, gyötrelme, felemelkedései és letörései egy erdélyi kis falu vivódásaiban. Több ez a könyv minden regényes életrajznál, útleirásnál, izgalmas detektivregénynél, emlékiratnál. Erdély féltérdre csuklott jó katonája vall benne a jelenvalóknak és az eljövendőknek. Bevallja eredményeit éppúgy, mint tévedéseit. Bevallja népe erényeit és hibáit. Bevallja, mennyit szenvedett ő, hogy útat mutasson nekünk: hogyan lehetne kevesebb szenvedés árán többet elérni azon a fronton, melyen a magunk megtartásának oly egyenlőtlen viadala zug.

Most csak könyvujdonság, de valamikor és nem is a messze jövőben bizonyára sokkal több lesz még a Balázs Ferenc könyve mindazok kezében, akik a végzetes sorsközösségben útat keresnek maguk és sorstársaik számára. A távoli kórágyon sorvasztó lázakkal tusázó Balázs Ferenc helyett szivéhez nőtt barátai az „Erdélyi Fiatalok" és a turdai „Vidékfejlesztő Szövetkezet" vállalkoznak könyve kiadásának megszervezésére. Ezzel a könyvvel nem akar keresni sem a szerző, sem a kiadó „Vidékfejlesztő Szövetkezet". Csak el akarják juttatni mindenkihez, akiben még élő lelkiismeret pislákol. Hadd lássák és hadd olvassák, mi az egyetlen út a maguk megtartásához. A könyv terjedelme gondos kiállitásban famentes papiron k. b. 300 oldal. Előfizetési ára 80 Lej, könyvárusi forgalomba 120 lejért kerül. Az előfizető az utánvételezett példány átvételére

kötelezettséget vállal. Az összeg előzetes befizetése esetén a könyvet portómentesen küldi a turdai „AVE“ Aranyosszéki Vidékfejlesztő Szövetkezet. Cluj, 1936 február hó. *Szentimrey Jenő, Tamási Áron, Kacsó Sándor. Dr. Jancsó Béla,* az Erdélyi Fiatalok nevében.

Erdélyi Fekete Lajos: Ének a viharban. Regény. Cluj, 1936. Kis 8⁰ rét. 281 l. „Orient“ nyomda.

Olyan regény ez, melyet mindenkinek el lehet és el *kell* olvasnia. Boglár néptanitó, Sárika a tanitó felesége és Bea, egy fővárosi szinésznő körül játszódik le az a változatos mese, amelynek keretében a hirnév és dicsőség után szomjazó néptanitó, akinek terhére vannak az apró családi gondok, s hivatásával járó kellemetlenségek a szinésznő segitségével a fővárosba kerül, ahol a zene terén sikerei is vannak. Azonban a fővárosi élet zaja, üressége és kétszinüsége kiábránditja szines álmaiból s visszatér falujába családjához, hogy annál inkább igazi hivatásának éljen. Emez egyszerü mese keretében bepillantást nyerünk a falu és a város életébe. Leszámitva egy pár érzéki jelenetet, amely Boglár és Bea viszonyában adódik, az egész regénynek nemes, erkölcsi tendenciája van. Az irónak meseszövése biztos, leirásai szemléltetők. Irálya szép, tömör és folyékony. Olyan regény, amelyet nem szivesen teszünk le, amig végig nem olvassuk. Fekete Lajost verseiből már eddig is előnyösen ismertük. Mint regényiró most mutatkozott be először. De ugy látjuk, hogy tőle ezen a téren is még sokat várhatunk. A szépen kiállitott kötet ára 75 lej. Megrendelhetők a szerzőnél. Ormeniş. P. Agoştin.

S. Nagy László. Az Unitárius Irodalmi Társaság története. A „Keresztény Magvető Füzetei“ 18. sz. 8⁰ 27. l. Cluj, 1936. Orient.

Az U. I. T. főtitkára szeretettel, alapos utánjárással és hozzáértéssel irta meg a Társaság történetét. Ez a munka egyben rávilágit az imperium változással járó belső küzdelmekre, új alapvetésekre és célkitüzésekre. Kedves és tanulságos olvasmány. Olvasóink figyelmébe ajánljuk. Ára 10 lej. Megrendelhető az Unitárius Iratterjesztőnél, Cluj. Calea Marechal Foch 12.

Iván László dr.: „Protestantizmus és Unitárizmus.“ „Keresztény Magvető Füzetei“ 19. sz. 8⁰ 15. l. „Orient“ nyomda.

A jeles vallásfilozófus a kérdést egészen új szempontból világitja meg, melynek rendjén azt igyekszik bizonyitani, hogy a protestántizmus lényege a kálvinizmus hitrendszerében van, s igy az unitáriusok nem protestánsok. Bár ezt a felfogást a történelem nem igazolja, mégis e füzet érdekes és mélyenszántó tejtegetéseit olvasóink figyelmébe ajánljuk.

KÜLÖNFÉLÉK.

A lelkészek kongruája. Minden évben remény és kétségek között várjuk az állami költségvetés tárgyalását, mert minden év ujabb változást hoz a kongrua kérdésében, amelyhez lelkészeink existenciális érdeke füződik. Egyik évben fölcsillámlik a reménység halvány sugára, de csak azért, hogy a következőben annál nagyobb legyen a csalódás és kiábrándulás. Még nem látunk tisztán lapzártakor a kérdés titkaiba, de kiszivárgott hirek egyenesen kétségbeejtők. Az a papság, amely állandóan éber vigyázattal őrködik az erkölcsi élet tisztasága fölött, amely az államok „támasza, talpköve", amely folyton gátat épit a kommunizmusnak felforgató áradata ellen, nem érdemli meg, hogy állandó bizonytalanságban éljen. A hivek teherbiró képessége kimerült. Az agrárreform következtében leszegényedett egyház a terhek súlya alatt roskadozik. Mit tegyen az a pap, akinek a mindennapi kenyér mellett még 2—3 gyermeket kell tanittatnia? Az államnak nem lehet célja az, hogy hű polgáraiban állandó elégedetlenséget keltsen s az által lehetetlenné tegye, hogy nemes és szent hivatásuknak odaadó lelkesedéssel éljenek. Az igazság és a polgárjog egyenlő elbánást követel. De évről évre azt tapasztaljuk, hogy a valóság éppen az ellenkező irányban halad. Ebben a csüggesztő helyzetben még csupán az nyujt némi reménysugárt, hogy jóindulatu kultuszminiszterünk azt igérte, hogy valamely útat és módot talál arra, hogy a sérelmeken valamit enyhitsen.

A teológia akádémia tanárai a mult számunkban ismertetett programm szerint megtartották a második müsoros estélyt. A husvét előtti öt vasárnapon végezték a cluji templomban az istentiszteleteket a hivek állandó érdeklődése mellett. Külön előadásokat tartottak a főiskolai hallgatók részére a következő cimeken: Vári Albert: A leopoldi diploma előzményei és következményei. Dr. Kiss Elek: Az idősebb és fiatal nemzedék viszonya. Gálffy Lőrinc: A világ csodás felfogása. Szent-Iványi Sándor: Külföldi ifjusági moz-

galmak. Dr. Varga Béla: Faj és nemzet. Az előadásokat a hallgatók érdeklődéssel fogadták s azokat beható eszmecsere követte. A szabadelvü keresztényeknek a nyár folyamán Hollandiában Arnheimban tartandó kongresszusa előkészitése céljából megküldött kérdésekre, melyek a szabadirányu kereszténység itteni állapotát és jövő kilátásainak az ismertetését célozták, mindenik tanár a saját szakjára vonatkozó válaszokat megadta.

Pálffy László. A cluji egyházközség a Türküssy Sámuel gondnok lemondása folytán megüresedett egyházközségi gondnoki tisztségre Pálffy Lászlót választotta meg, akit április 5-én iktattak be hivatalába. Ez alkalommal az új gondnok 70 teritékes vacsorát adott a kebli tanácsosok és egyh. községi tagoknak. Üdvözöljük az új gondnokot, akitől ismert családi tradiciói és vallásos buzgóságánál fogva sokat vár az egyházközség.

A budapesti D. F. egylet március 29-én szépen sikerült Vándorgyülést tartott Hódmezővásárhelyen, mely alkalommal istentiszteletet tartott Józan Miklós vikárius. A vándorgyülésen gyülekezeti ének után imádkozott Dr. Csiki Gábor, megnyitót mondott Br. Daniel Gábor, énekelt Nagy Sándor és Boros Áron, előadást tartott Dr. Gelei József, bezárót mondott dr. Vitéz Kozma György.

A pestszentlőrinci templom. Ennek a templomnak épitési története bizonysága annak, hogy az erős lélek elszánt akarata miképpen győzedelmeskedik az anyagi nehézségeken. Hetven unitárius család, kiket az élet gondja és a sors ide hozott, egy lelkes ifju pap vezetésével elhatározta, hogy Pestszentlőrincen unitárius templomot épit. A lehetetlennek látszó elhatározást a tett követte. Anyagi fedezet hiányában a lélek dolgozott. És a lélek csodát müvelt. Maguk a hivek láttak munkához. Ástak, faragtak, téglát hordtak, habarcsot kevertek és épitettek. Ma már a toronnyal együtt áll a hivek verejtékéből épült csinos templom, amely bár még vakolatlan, de már ez év február 16-án megtartotta benne az első istentiszteletet Pethő István lelkész, aki nemcsak a lelkiekben, hanem a fárasztó munkában is vezére volt a nyájnak, amelynek hősies munkájáról valóságos legendák keltek szárnyra. Az ilyen *tettek* által épül az Isten országa.

Vitéz Dr. Kozma György kir. közjegyzőt, a Dunatiszamenti Unitárius Egyházkör és a hódmezővásárhelyi egyházközség érdemes gondnokát Magyarország kormányzója a közélet terén kifejtett ér-

demeiért kormányfőtanácsosnak nevezte ki. Szivből örülünk ennek a kitüntetésnek, amely az ősi erdélyi unitárius családnak ezt a nemes sarját méltán érte.

Bihoria. Ennek az ujonnan alakult egyházközségnek első lelkészét, Komjáthszegi Gézát, aki az oradeai egyházközséget is megalapitotta, a pietroasei hivek rendes lelkésznek választották s a püspök úr ki is nevezte. Március 22-én bucsuzott el a hivektől. Helyébe Gálna Sándor lelkészjelölt ment, aki március 29-én foglalta el hivatalát. Mindkét fiatal lelkésznek sok sikert kivánunk nemes munkájukban.

Dr. Vitéz Nyiredy Géza magyar földmivelésügyi miniszteri s. titkárnak a kormányzó miniszteri titkári cimet és jelleget adományozott. A cluji unitárius főgimnázim egykori tanára jeles képzettségü fiának ezt a kitüntetését igaz örömmel vesszük tudomásul, s neki az életben még sok, szép sikert kivánunk.

Anglikán istentisztelet a párisi orosz orthodox templomban. Ez év januárius 1-én Párisban az orosz menekültek templomában anglikán istentisztelet volt, melyet Frere anglikán püspök vezetett Eulogius orosz metropolita meghivására. Ámbár az anglikán egyház is hivatalosan a konzervátiv egyházak közé számit, ezelőtt 10 esztendővel még elképzelhetetlen volt, hogy az orosz orthodoxok még őket is meghivhatták volna a templomukba. Az idők azonban változnak. Habár a világ sok helyén a vallásnak ősi elemei jutnak érvényre, Istennek hála oly jelek is láthatók néha, ahol a népek és felekezetek választó falai leomlanak, s Isten gyermekei a szeretet jegyében találkoznak.

A vallás a filmen. A keresztény filmtársaság, amelynek Angliában a Canterbury-i érsek az elnöke, azzal a gondolattal foglalkozik, hogy a filmet a vallásos eszmék szolgálatára fölhasználja. Ezután tehát vallásos épülésben is fog részesülni a mozi látogató közönség.

Kálvin és a kálvinizmus. A debreceni egyetem református teológiai tanárai Kálvin Institutiójának megjelenése 400. évfordulója alkalmával az Institutiót és egy emlékkönyvet adnak ki. A könyv német, angol és hollandi nyelven jelenik meg s a magyar kálvinizmus történetével is foglalkozik.

Egyetemes keresztény énekeskönyv. Holladiában egyik kis falunak református lelkipásztora érdekes eszmét valósitott

meg. Holland nyelven egy felekezetközi énekeskönyvet adott ki, amely 640 ének szövegét és dallamát tartalmazza. Ezen vállalkozásnak az a célja, hogy a különböző felekezeteket közös keresztény munkára, együttmüködésre sarkalja. A könyvet 30.000 példányban adták ki s az első tiz napban már 6.000 példány elkelt belőle. Olyan könyvsiker, amely nálunk még a divatos regényeknél sem fordul elő. Nemcsak a protestánsok, hanem a katholikusok is nagy örömmel müvelik a keresztények együttmüködésének az elvét.

Az egyesülés barátai. A keresztény felekezetek köréből alakult az az egyesület, amelyet az „egyesülés barátainak" hivnak. Londonban a westminsteri Central Hallban a közel multban gyülést tartottak, midőn az elmult évi tevékenységet vették számba, megállapitották, hogy tagjaik száma küllöldön is növekedőben van s hogy az állam és az egyház viszonya általában javult. Az elnöklő sauthamptoni püspök összehasonlitást tett a keresztény egyesülés eszméje között különböző helyeken. Az ugynevezett missziós területen mindenütt a legnagyobb lelkesedéssel találkozik az egyesülés eszméje, otthon pedig hideg, halott közöny veszi körül. Reid Jakab, az angol presbiterianus egyház elnöke kifejtette, hogy a mai világban milyen szükség van az egyházak egyesülésére. Annak, hogy az egyesülést ellenzik, igazi oka „az irrationális birodalmában van". Az ugynevezett egyházi meggyőződés igen gyakran csak „előitéleteink álruhás szolgája". Reid kihangsulyozta, hogy ezen egyesület legfőbb célja, hogy a népet és az egyházakat egyesitse az evangélium szellemében. A Croydon püspök szintén az egyházak egyesülését sürgette, kiemelve az együttes imádkozás értékét.

Gyászhirek. *Özv. Tana Albertné, sz. Lőfi Ilona* élete 73-ik, özvegysége 9-ik évében, március hó 21-én Belin községben meghalt. Önfeláldozó hitvestárs volt, ki beteg férjét, mig élt nagy gonddal ápolta, jóságosan szerető édes anya, ki egy szép nagy családot felnevelt és lankadatlan szorgalmas háziasszony, aki a család gondjait éber vigyázattal hordozta. Lőfi Ödön lelkész testvérét gyászolja az elhunytban. Legyen csendes pihenése. — *Benczédi Pál* turdeni birtokos, élete 72-ik évében március 26-án jobblétre szenderült. Jámbor és istenfélő ember, szorgalmas és takarékos gazda volt, aki a súlyos gazdasági válságban, amig társai sülyedeztek és sokan elmerültek, az egyensulyt mindig megtartotta. Emléke áldott.

Szerkesztésért felel: VÁRI ALBERT.